

LAND VAN CUIJK

VERKENNING NAAR SAMENHANG IN
OPGAVEN EN TOEKOMSTPERSPECTIEF
VOOR HET BUITENGEBIED

COLOPHON

Dit rapport weerspiegelt de uitkomsten van de verkenning naar de samenhang in opgaven en een nieuw toekomstperspectief voor het buitengebied van Land van Cuijk.

Deze verkenning is uitgevoerd door RUIMTEVOLK en is mede mogelijk gemaakt door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en BrabantKennis. De vijf regiogemeenten van Land van Cuijk hebben gezorgd voor inhoudelijke voeding en reflectie.

Teksten

Anne Seghers

Janneke Rutgers

Fotografie, kaartmateriaal en afbeeldingen

Anne Seghers

Janneke Rutgers

Pieterella Aten

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij RUIMTEVOLK. Hierbij geldt het creative commons principe: naamsvermelding, niet-commercieel en gelijk delen. Het (her)gebruiken van teksten uit deze publicatie is toegestaan onder voorwaarde van duidelijke vermelding van de volledige naam van de organisatie, auteurs en bron.

Hoewel aan de inhoud en samenstelling van deze verkenning de grootst mogelijke zorg is besteed, is het mogelijk dat informatie onjuist of onvolledig is. Aan de inhoud van dit rapport kunnen geen rechten worden ontleend.

www.ruimtevolk.nl

Februari 2019

Inhoud

AANLEIDING

5

LAND VAN CUIJK

7

VIJF ONTWIKKELINGEN IN HET BUITENGEBIED

9

KAARTVERHAAL

OMWENTELINGEN IN DE LANDBOUW

20

KAARTVERHAAL

KRACHTIG EN KLEINSCHALIG LANDSCHAP

24

KAARTVERHAAL

VEERKRACHTIG EN VITAAL BUITENGEBIED

28

TOEKOMSTPERSPECTIEF

33

HANDELINGSPERSPECTIEF EN INSTRUMENTARIUM

40

Aanleiding

In Nederland, dichtbevolkt en verstedelijkt, gaat de aandacht al snel uit naar de stad. Dit is onterecht; het platteland verandert sneller dan de stad. Schaalvergroting, veranderende bevolkingssamenstelling, leegstand, verrommeling, botsende natuurbelangen, de wateropgave, een tanende biodiversiteit en oprukkende verstedelijking – dit is slechts een greep uit de opgaven waarmee het landelijk gebied te maken heeft. Daarnaast wordt het buitengebied gezien als kansrijke vindplaats voor oplossingen voor (maatschappelijke) opgaven, waaronder de energietransitie, klimaatadaptatie en circulariteit.

Ook maatschappelijke ontwikkelingen hebben hun weerslag op het buitengebied. Hoewel de landbouw nog steeds de grootste grondgebruiker is van het landelijk gebied, bepalen boeren steeds minder de koers van het platteland. De samenleving kijkt steeds aandachtiger naar het platteland. Mensen hebben in toenemende mate een mening over hoe boeren hun bedrijf voeren en welke producten ze voortbrengen, hoe het landschap eruit ziet en hoe je dit kunt gebruiken.

Dat het buitengebied voor enorme vraagstukken staat, is helder. Daarnaast valt te constateren dat de belangen en posities van partijen in het buitengebied steeds vaker met elkaar conflicteren. Tegelijkertijd liggen er ook kansen om deze ontwikkelingen een vliegwiel te laten zijn voor de vitaliteit, leefbaarheid en ruimtelijke kwaliteit van het buitengebied.

Verschillende overheden, maar ook grondeigenaren en gebruikers, zien de noodzaak om te anticiperen op deze ontwikkelingen. Dit, om te kunnen werken aan een buitengebied dat ook in de toekomst vitaal en duurzaam is. Momenteel blijkt dat inzicht in de omvang en met name in de samenhang tussen de opgaven in het buitengebied ontbreekt. Dit inzicht is een cruciale voorwaarde om het gesprek over de toekomst van het buitengebied constructief te kunnen voeren. Het nieuwe toekomstperspectief voor het buitengebied zal immers liggen in het slim combineren van oplossingen voor de verschillende opgaven.

Om een nieuw en duurzaam toekomstperspectief van het platteland een stap dichterbij te brengen, is bureau RUIMTEVOLK bezig met het ontwikkelen van de Atlas van het Platteland. Deze Atlas biedt kennis over de opgaven die op het platteland afkomen, genereert inzicht in de manier waarop deze opgaven samenhangen en op elkaar inwerken, en verkent mogelijke ruimtelijke toekomstscenario's.

De Atlas wordt opgebouwd via een serie casestudies, waarin we voor een specifieke regio de samenhangende opgave in kaart brengen en samen met stakeholders werken aan een aanzet voor een duurzaam en toekomstbestendig perspectief voor het buitengebied. Iedere regio in Nederland heeft immers andere landschappelijke eigenschappen en een eigen dynamiek, wat leidt tot een uniek speelveld. De eerste casestudie betreft de Brabantse regio Land van Cuijk.

RUIMTEVOLK voert deze casestudie uit in partnerschap met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en BrabantKennis, met voeding vanuit de regiogemeenten van Land van Cuijk.

LEESWIJZER

De casestudie is verricht aan de hand van bureaustudie, twee werkate- liers met een brede vertegenwoordiging van ambtenaren uit verschil- lende beleidsdomeinen van de vijf regiogemeenten en interviews met Liesbeth Hermanussen (eigenaar Landgoed De Barendonk in Beers), Geert Verstegen (voorzitter Brabants Burgerplatform en oud-mede- werker Brabantse Milieufederatie), Raymond Derks (adviseur omge- vingsrecht, bestuurder ZLTO-afdeling Boxmeer) en Elly Pansier (direc- teur woningcorporatie Mooiland).

De resultaten van de casestudie worden weergegeven in zogenoemde kaartverhalen. Deze kaartverhalen zijn niet sectoraal, maar tonen gebiedsgericht hoe opgaven zich manifesteren, op elkaar inwerken en zich naar de toekomst toe mogelijk zullen ontwikkelen. Op basis van de kaartverhalen is een eerste aanzet voor een toekomstperspectief voor Land van Cuijk ontwikkeld.

Land van Cuijk

Land van Cuijk is een kleurrijke regio met verschillende gezichten. Enerzijds heeft in dit gebied grootschalige ruilverkaveling plaatsgevonden, resulterend in een 'strakgetrokken' landelijk gebied, waar cultuurhistorische elementen zijn verdwenen of onder druk staan. Tegelijkertijd heeft de geïsoleerde ligging van de regio ervoor gezorgd dat het kleinschalige karakter van het landschap op plekken mooi bewaard is gebleven. Daarnaast speelt hier in sterke mate de schaalvergroting in de veehouderij en kent de regio een hoge mate van demografische ontgroening en 'braindrain'. Tenslotte spelen er opgaven rond gezondheid, vrijkomende agrarische bebouwing, een hoge natuur- en milieudruk, de energietransitie en wateropgave. Dit is slechts een greep uit de verschillende opgaven, kansen, trends en ontwikkelingen die in de regio landen. Sommige hiervan zijn exemplarisch voor de discussie die ook in andere Nederlandse plattelandsregio's speelt, andere zijn specifiek voor Land van Cuijk.

Allereerst duidt deze casestudie kort maar systematisch welke veranderingen inwerken op het buitengebied in Land van Cuijk. Vervolgens tonen de kaartverhalen waar trends, kansen en uitdagingen elkaar raken. De werkelijke dynamiek van de regio zit immers in de combinatie van deze ontwikkelingen. Op deze manier tracht de casestudie de kwaliteiten en dynamiek naar boven te halen die onder de oppervlakte liggen, zodat die ingezet kunnen worden voor een vitaal buitengebied in de toekomst.

Vijf ontwikkelingen in het buitengebied van Land van Cuijk

1. BEVOLKING IN BEWEGING

2. TRANSITIES IN DE AGRARISCHE SECTOR

3. EEN BREDERE WAARDE VAN HET LANDSCHAP

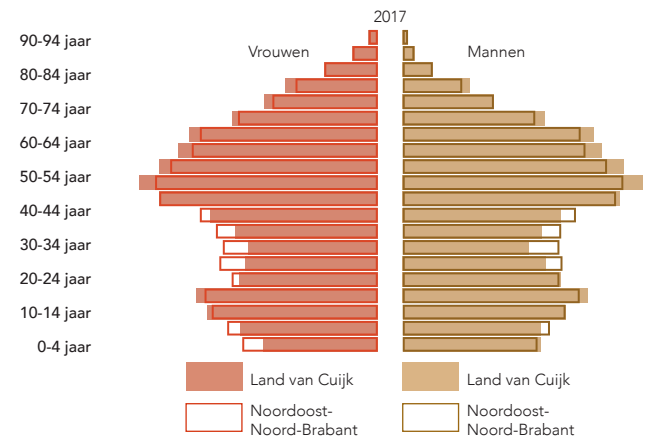

4. NAAR EEN SECUNDAIRE EN TERTIAIRE ECONOMIE

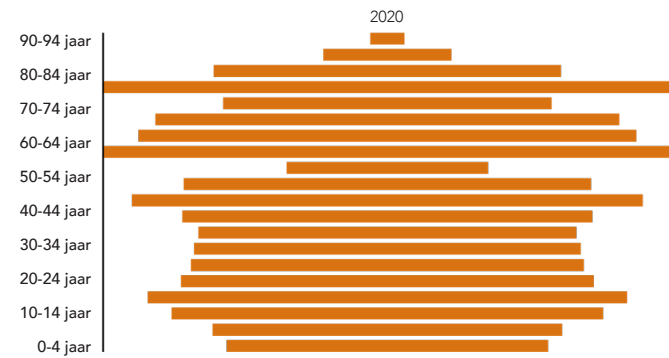

5. VITALITEIT IN HET BUITENGEBIED

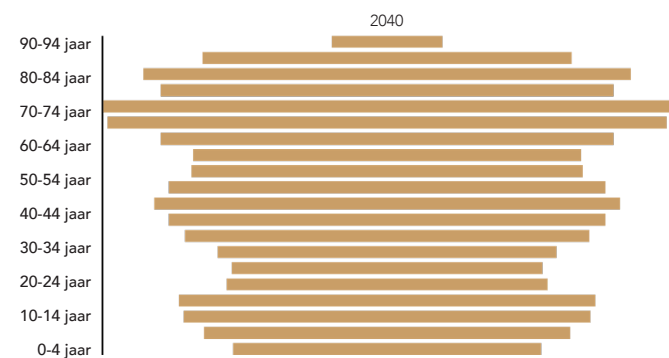
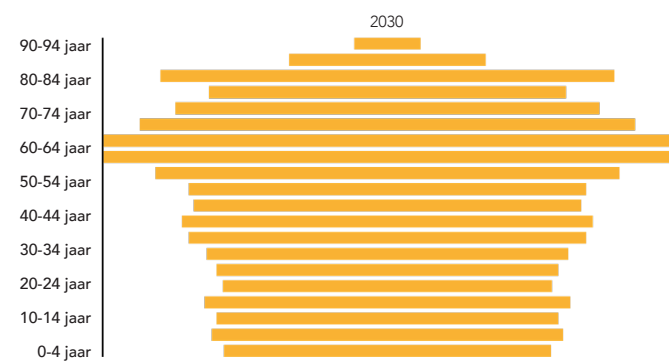
1. Bevolking in beweging

Land van Cuijk kent een sterke vergrijzing, zowel in de kernen als in het buitengebied. Een sterk vergrijsde populatie heeft invloed op tal van terreinen, zoals gezondheidszorg, economie, arbeidsmarkt, onderwijs, maar ook op de woningbouw. Hoewel het aantal ouderen absoluut gezien het sterkst toeneemt in de kernen in Land van Cuijk, neemt de vergrijzing in het buitengebied relatief het meest toe, waardoor de impact hier groter is. De vergrijzing in de regio is sterker dan in het Brabants gemiddelde en ook sterker dan het gemiddelde in de Brabantse landelijke gebieden. Zo geven de prognoses aan dat in 2050 in Land van Cuijk 31,9 procent van de inwoners ouder is dan 65. Dat is aanmerkelijk hoger dan het Brabantse gemiddelde (27,3 procent) en het gemiddelde in de landelijke gebieden in de provincie (30,8 procent). Ook in Land van Cuijk treedt, net als in de rest van Nederland, dubbele vergrijzing op. Dit houdt in dat binnen de groep 65-plussers het aandeel 75-plussers toeneemt. De bevolkingsprognoses laten zien dat in 2050 in Land van Cuijk 21,2 procent van de inwoners ouder is dan 75. Dit is significant hoger dan het Brabants gemiddelde (17,1 procent) en ook hoger dan het gemiddelde in Brabantse landelijke gebieden (20,2 procent).

Een parallelle demografische ontwikkeling is de ontgroening die in Land van Cuijk sterk optreedt: het aandeel jongeren tot 15 jaar neemt rap af. Land van Cuijk kende in 2017 nog 15,0 procent jongeren tot 15 jaar, voor 2050 verwachten de prognoses een daling tot 13,5 procent. Ook hierbij geldt wederom dat de ontgroening in de regio sterker is dan het Brabants gemiddelde en het gemiddelde in de Brabantse landelijke gebieden. Gekoppeld aan de ontgroening valt in Land van Cuijk nog iets anders op. De regio heeft te maken met een sterke mate van 'braindrain'. Land van Cuijk is minder goed in staat dan andere regio's in Brabant om hoger opgeleide jongeren vast te houden.¹ Jongeren vertrekken naar de stad om te studeren en keren meestal niet terug naar de regio om daar een baan te zoeken. Voor regio Land van Cuijk geldt dat ze over de periode 2005-2015 60 procent van de HBO-afgestudeerden wist vast te houden en 31 procent van de WO-afgestudeerden. De provincie Noord-Brabant kent sterke regionale verschillen in de mate van braindrain. Een vergelijking met andere Brabantse regio's laat zien dat de braindrain in Land van Cuijk het grootst is, zowel voor HBO- als WO-afgestudeerden.

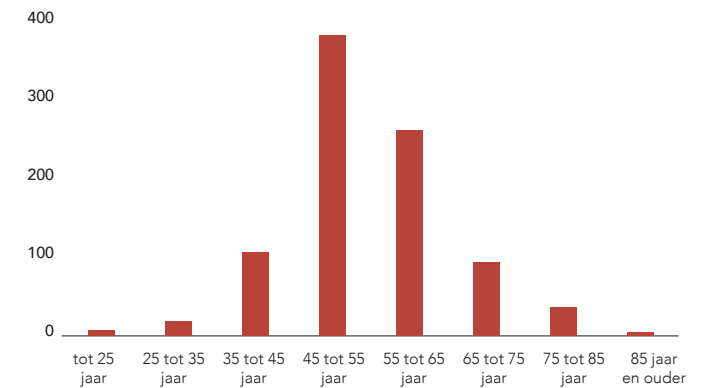

Bevolkingspiramide Land van Cuijk
Bron: Bevolkings- en woningbehoefteprognose Noord-Brabant, 2017.

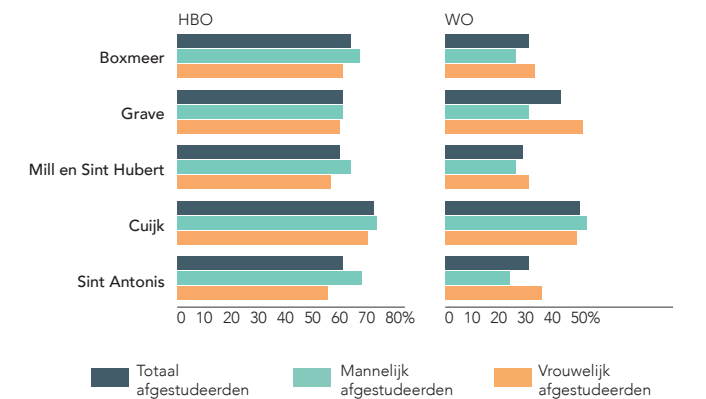
Wanneer we specifiek inzoomen op de leeftijdsopbouw onder agrariërs in de regio valt op dat het gros van de boeren (42,2 procent) zich anno 2016 bevindt in de leeftijdscategorie 45 tot 55 jaar en dat 28,8 procent van de boeren zich bevindt in de leeftijdscategorie 55 tot 65 jaar. Op de korte tot middellange termijn krijgt Land van Cuijk dus te maken met een golf aan boeren die stoppen of met een opvolgingsvraag zitten.

De veranderende bevolkingssamenstelling en de vergrijzing hebben effect op het sociaal domein en met name de zorg. Ouderen leven in deze tijd langer zelfstandig thuis, maar ondervinden met het vorderen van de leeftijd in toenemende mate beperkingen bij het uitvoeren van algemene dagelijkse en huishoudelijke taken². Bij het langer zelfstandig wonen wordt extra beroep gedaan op zorgprofessionals. Met een afnemende beroepsbevolking (20-64 jarigen) is de vraag wie de ouderen in Land van Cuijk straks nog gaan verzorgen? Moeten er extra mensen van buiten de regio aangetrokken worden of moet er extra aandacht komen voor herintreders en zij-instromers? Naast zorgprofessionals wordt er vaak ook stevig geleund op mantelzorgers: personen in het sociale netwerk die helpen in het huishouden, een boodschap doen en ouderen gezelschap houden. De meeste mantelzorgers in Nederland zijn momenteel tussen de 50 en 75 jaar oud en de grootste mantelzorgvraag komt uit de groep van 75 jaar of ouder. De komende jaren neemt de druk op de mantelzorg verder toe: van gemiddeld vier potentiële mantelzorgers per 75-plusser in 2015 tot een halvering hiervan in 2040. Naast de kostenstijging die vergrijzing qua personeel met zich meebrengt, zorgen de afstanden tussen thuiswonende ouderen - die in plattelandsgebieden groter zijn dan in stedelijke regio's - voor een extra kostenstijging. Gedacht kan worden om de zorg in Land van Cuijk anders te organiseren, meer te gaan werken met domotica of e-health of nieuwe woon-zorgexperimenten te starten in het landelijk gebied.

Deze demografische ontwikkelingen in Land van Cuijk brengen een aantal knelpunten naar boven: hoe krijgt de grote groep ouderen in het buitengebied straks de zorg die ze nodig heeft en wie gaat die zorg leveren? Wie zijn de mensen die straks het werk doen in de regio? Welk effect heeft de grote groep stoppende boeren op de identiteit van Land van Cuijk, dat van oudsher een sterk agrarische karakter kent?

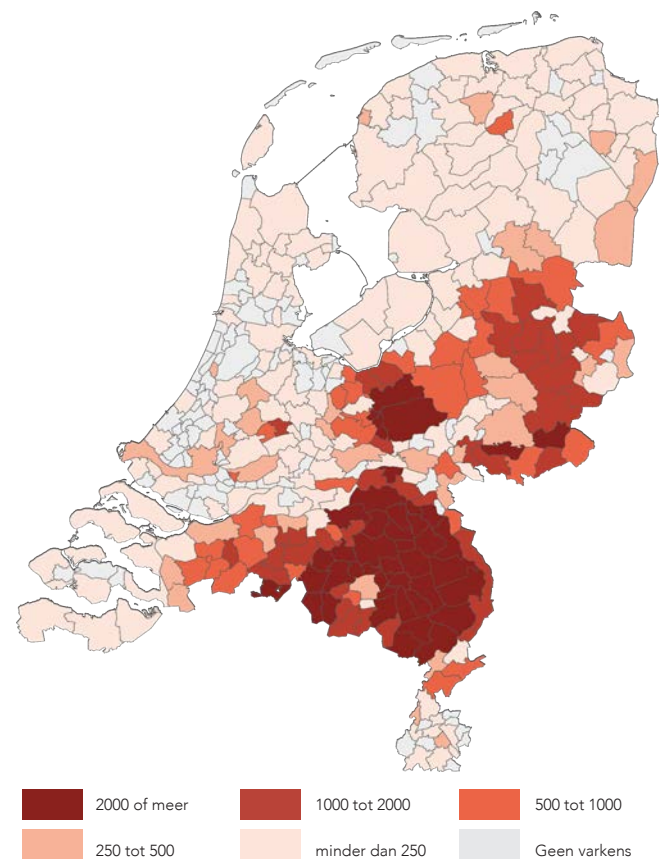

Leeftijdsverdeling hoofden en bedrijfsleiders agrarische sector in Land van Cuijk.
Bron: CBS, 2016

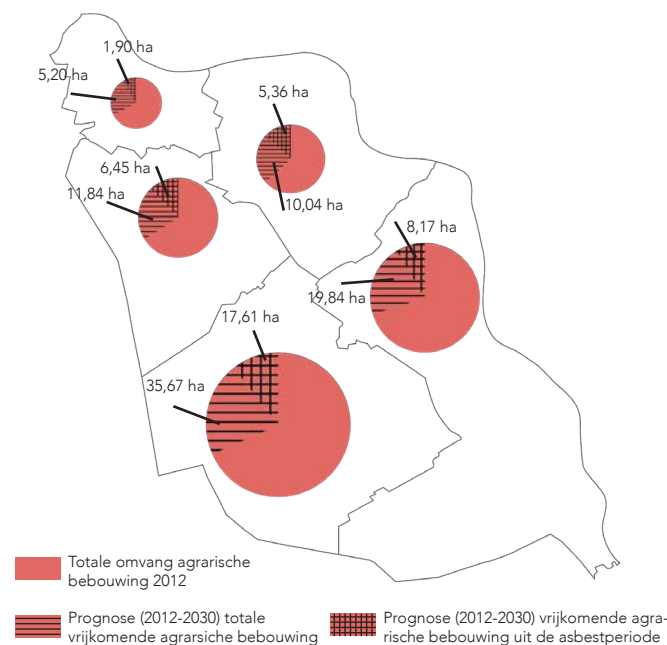

Percentage HBO- en WO-afgestudeerden dat drie jaar na afstuderen nog in de gemeente woont.
Bron: IVA onderwijs, 2015

2. Transitie in de agrarische sector

Aantal varkens per km² land.
Bron: CBS, 2017.

Prognose vrijkomende agrarische bebouwing 2012 - 2030.
Bron: Monitor agrarische leegstand, Provincie Noord-Brabant, 2017

Al sinds de tweede helft van de vorige eeuw is schaalvergroting in de agrarische sector de dominante trend. Het aantal agrarische bedrijven neemt drastisch af, terwijl de 'overblijvers' fors groter worden. Dit is duidelijk terug te zien in Land van Cuijk, een regio die sterke agrarische wortels heeft, met name in de (varkens)veehouderij. Deze regio behoort tot de meest 'vee-dichte' gebieden van Nederland. Ook in Land van Cuijk onderschrijven de cijfers de structurele ontwikkeling dat het aantal varkensbedrijven afneemt terwijl het aantal varkens hetzelfde blijft of zelfs sterk toeneemt, zoals in de gemeente Sint Anthonis.

Deze ontwikkelingen leiden tot een veranderend landschap met een technische uitstraling, met onder andere grotere stallen, zwaardere machines en mestfabrieken. Dit staat op gespannen voet met andere gebruikers en belangen in het buitengebied van Land van Cuijk, zoals mensen die er wonen, recreëren of werken. Daarnaast wringt de omvang van de agrarische sector, en met name de effecten van dierlijke productie op de leefomgeving, met milieudoelstellingen en vormt het een knelpunt voor het halen van klimaatdoelen.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de agrarische sector zich momenteel op een kantelpunt bevindt. Zowel (een deel van de) boeren, maatschappij, banken en politiek komen steeds meer tot de conclusie dat de intensieve landbouw, met zijn huidige belasting op het milieu, klimaat en landschap, zijn grenzen heeft bereikt. De maatschappelijke positie van de agrarische sector staat hierdoor sterk onder druk. Mede ingegeven door de landbouwvisie van minister Schouten ligt er voor de agrarische sector een ambitie voor een transitie naar kringlooplandbouw. Een dergelijke transitie zal een enorme impact hebben voor een gebied als Land van Cuijk, dat van oudsher een prominente positie voor veehouderijen kent.

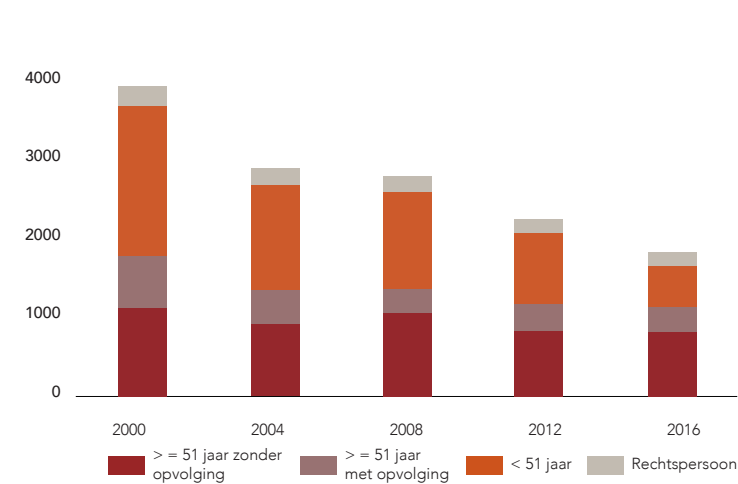
'Er komt een landbouwtransitie aan die op twee manieren kan verlopen. Als je niets doet, verloopt deze transitie ranzig, met een sociale ontwrichting van de regio als gevolg. Hij kan ook sociaal ingekaderd verlopen. Maar dan is wel overheidsgeld voor een warme sanering nodig, evenals politiek draagvlak en een samenwerking met partijen als Rabobank en de ZLTO.'

Geert Verstegen, voorzitter Brabants Burgerplatform en oud-medewerker Brabantse Milieufederatie

Bovengenoemde ontwikkelingen zetten een grote groep boeren voor de keus om door te gaan met de schaalvergroting, die inzet op kostprijsverlaging en specialisatie en vaak flinke investeringen vraagt, ofwel om in te zetten op een andere, vaak bredere, bedrijfsstrategie, waarbij specialisatie eerder een nadeel is. Deze keus is minder vrij dan ze lijkt: ze wordt veelal ingeperkt door de eerder gemaakte (onder meer financiële) keuzes van een agrarisch ondernemer. Een groeiende groep boeren heeft hierdoor in de praktijk helemaal geen keus en is genoodzaakt het boerenbedrijf te beëindigen, bijvoorbeeld door gebrek aan opvolging, perspectief of investeringsmogelijkheden. De opvolgingsproblematiek neemt de laatste jaren steeds grotere proporties aan. Landelijke cijfers laten een stijgende lijn zien in het aandeel varkensboeren (ouder dan 51 jaar) zonder opvolging: anno 2016 geldt dit voor 38 procent van de varkensboeren. Het gebrek aan opvolging raakt vooral de kleine en middelgrote boerenbedrijven. Een enquête onder boeren in Boxmeer toont een vergelijkbaar beeld: 42 procent van de boeren geeft aan geen bedrijfsopvolging te hebben.

'Rond de jonge Peelontginningen is veel ruimte en het is een dunbevolkt gebied. Daar zal in de toekomst ruimte blijven om te boeren. Maar op de kleigronden zal het leeglopen. De schatting is dat er van de 220 veehouderijen in Boxmeer er in 2030 nog 50 over zijn.'

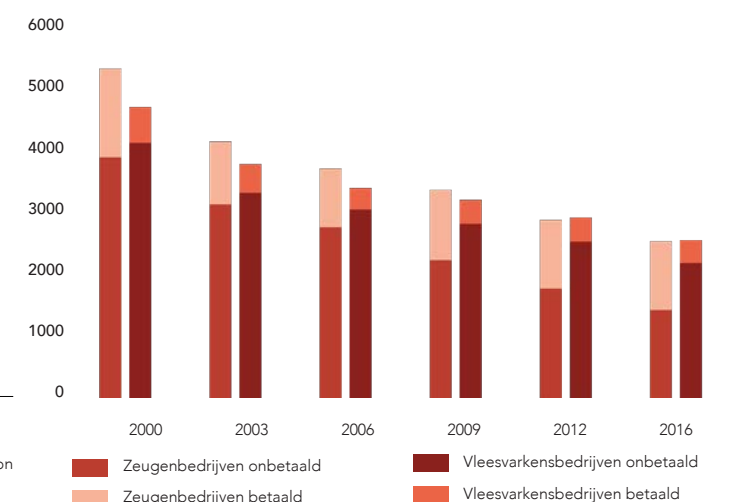
Raymond Derks, adviseur omgevingsrecht en bestuurder ZLTO-afdeling Boxmeer

Opvolgingssituatie onder agrariërs naar leeftijd, Nederland.
Bron: CBS Landbouwtelling, 2016

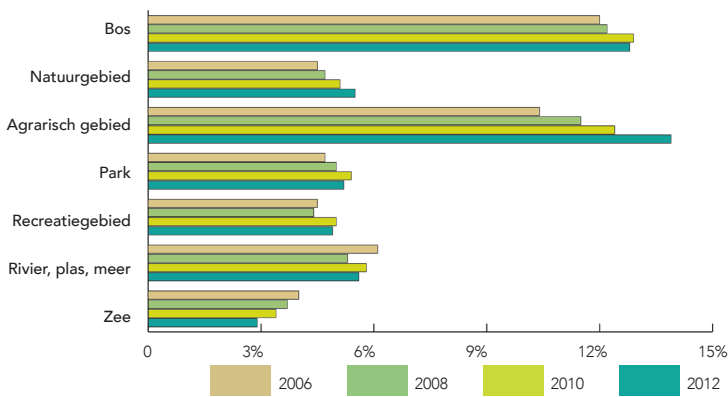
Zoals gezegd neemt het aantal bedrijfsbeëindigingen in de agrarische sector hand over hand toe. In Land van Cuijk is het aantal varkensbedrijven de laatste tien jaar met 40 procent afgenomen.³ Waar de gronden veelal worden doorverkocht aan andere boeren of soms een nieuwe bestemming krijgen als natuur, blijkt een nieuwe toekomst voor de vrijkomende agrarische opstallen veel lastiger. Slechts voor een klein deel van deze vrijkomende agrarische bebouwing (VAB) kan een nieuwe bestemming gevonden worden, de rest komt leeg te staan. Momenteel kent Brabant al twee miljoen vierkante meter leegstaand agrarisch vastgoed. De verwachting is dat dit de komende vijftien jaar verdubbelt. Dit komt overeen met een op de drie à vier Brabantse agrarische bedrijfspanden die leeg staat. Voor Land van Cuijk laten de prognoses tot 2030 zien dat 82,6 hectare agrarisch vastgoed vrijkomt. Dit komt overeen met 32 procent van het totale areaal aan agrarisch vastgoed in de regio. De verwachting is dat ongeveer de helft van dit aantal vierkante meters vrijkomende vastgoed leeg komt te staan, zo'n 40,7 hectare. Naast leegstand, verloederend en de aantrekkelijkheid voor het criminele circuit levert dit vrijkomend agrarisch vastgoed ook een potentieel risico op voor de volksgezondheid. In Land van Cuijk is 48 procent van het vrijkomende agrarisch vastgoed gebouwd in de asbestperiode.

Een relatief beperkt aantal boeren kiest ervoor om hun agrarische activiteiten te combineren met zorg, recreatie of verkoop aan huis. De verwachting is dat deze verbreding in Land van Cuijk een nichemarkt blijft.

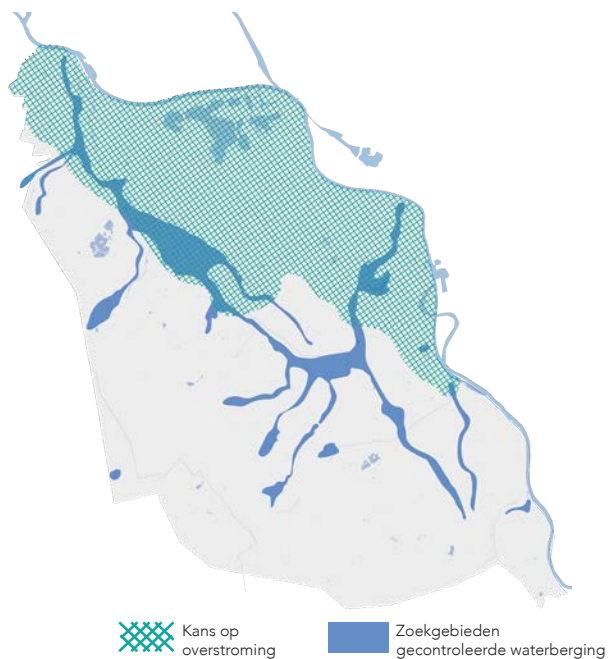

Werkgelegenheid in intensieve varkenshouderij, Nederland.
Bron: Wageningen Economic Research, 2016

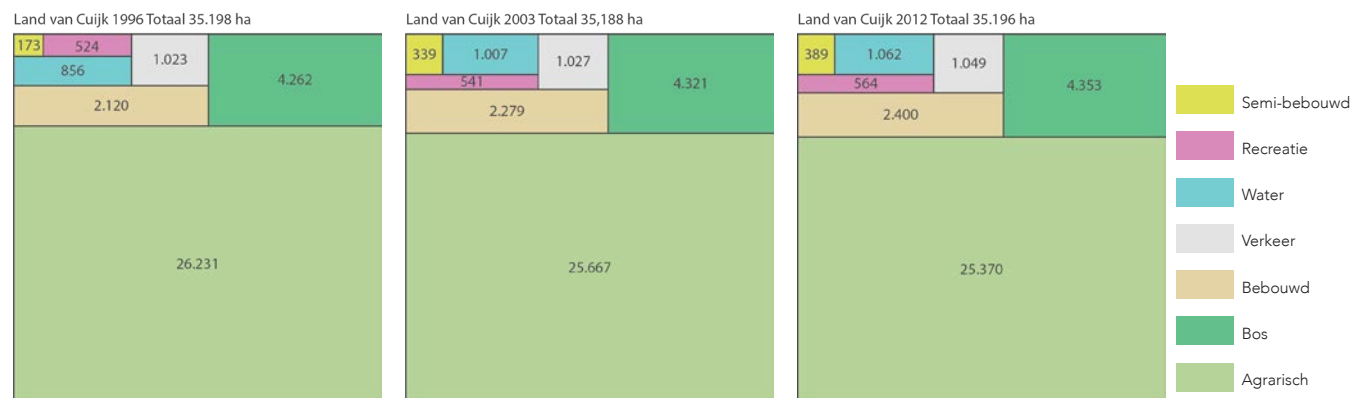
3. Een bredere waarde van het landschap

Recreatie in groenblauwe gebieden, Nederland.
Bron: Compendium voor de Leefomgeving, 2014.

Risicogebied overstroming Maas en provinciale zoekgebieden waterberging.
Bron: Kwetsbaarheden en klimaatkansen Land van Cuijk, 2014

Ontwikkeling bodemgebruik in oppervlakte.
Bron: CBS, 2018

De enigszins geïsoleerde ligging van Land van Cuijk, ingeklemd tussen de Peel en de Maas, heeft ervoor gezorgd dat met name in het oostelijk deel van de regio het kleinschalige karakter van het landschap goed bewaard is gebleven. Op relatief korte afstand van elkaar wisselen belangrijke cultuurhistorische landschappen elkaar af, zoals het Maasheggengebied, de Maasterrassen en de Graafse Raam. Deze gebieden hebben een belangrijke ecologische waarde; het Maasheggengebied wordt zelfs gezien als een ecologische kraamkamer voor de rest van Oost-Brabant. Ook voor het Natuur Netwerk Brabant, onderdeel van het Natuur Netwerk Nederland (voorheen EHS), zijn deze gebieden van groot belang. Het doel hiervan is om een samenhangend netwerk aan natuurgebieden te creëren om de achteruitgang van de natuur en biodiversiteit te keren. Dit netwerk komt tot stand door bestaande natuurgebieden te vergroten en te verbinden en door aangrenzende en tussenliggende landbouwgrond te verwerven en opnieuw in te richten. Daarnaast kent met name de bodem in de Peel veel te hoge stikstofwaarden⁴. Een overdaad aan stikstof is een probleem voor de natuur: het verrijkt de bodem waardoor zeldzame planten die het goed doen op voedselarme grond worden verdrongen, evenals de dieren en insecten die van deze planten leven. De bodembiodiversiteit⁵ van een groot deel van Land van Cuijk is mede daardoor laag. Kortom, ondanks de kwantitatieve stijging van het areaal aan natuur - aangestuurd door het Natuur Netwerk Brabant - staat de kwaliteit ervan onder druk.

De kwaliteit van het landschap, de natuur en de cultuurhistorie zijn eveneens van grote waarde voor de recreatieve mogelijkheden van Land van Cuijk. Deze sector is een groeimarkt voor de toekomst. Landelijk gezien wordt de toerisme- en recreatiesector steeds belangrijker voor de economie. Zo tonen landelijke trends niet alleen een groei van de recreatiesector als geheel, maar laten ze ook zien dat buitenrecreatie stevig in de top drie van vrijetijdsactiviteiten staat⁶. Bovendien valt landelijk op dat het buitengebied als recreatieve bestemming rap terrein wint. Sinds

2012 is het agrarisch gebied de populairste groenblauwe bestemming en eindigt het in de ranglijsten zelfs boven de bossen.⁷ Deze ontwikkelingen weerspiegelen zich in Land van Cuijk. Met een aandeel van 56 procent zorgen wandelen en fietsen hier voor verreweg de meeste bezoeken - in 2017 zijn er ruim 3,1 wandel- en fietstochten gemaakt in de regio.⁸ Daarnaast valt op dat de meerderheid van de recreanten in Land van Cuijk 45 jaar of ouder is en dat de grootste doelgroep bestaat uit rustzoekers, mensen die de regio bezoeken om te genieten van de natuur, te fietsen of te wandelen.⁹ Ook de economische betekenis van recreatie in Land van Cuijk stijgt. Zo groeide het bedrag aan toeristische bestedingen (exclusief winkelen) in de regio tussen 2014 en 2017 met bijna 5 procent, tot een totaalbedrag van €49 miljoen, en ook de bezettingsgraad van toeristische aanbieders in Land van Cuijk steeg in dezelfde periode.

‘De gezinsboerderijen zijn een kracht van Land van Cuijk. Daar zie je ook steeds meer een combinatie met recreatie, zorg, boerderij-educatie en korte ketens, wat een grote maatschappelijke meerwaarde oplevert voor de regio en bijdraagt aan de landschapskwaliteit en recreatieve potentie ervan.’

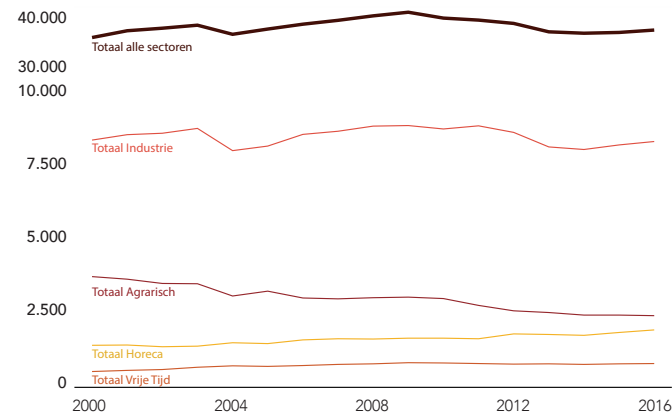
Liesbeth Hermanussen, Landgoed De Barendonk in Beers

Een aantrekkelijk landschap vertegenwoordigt nog een andere economische waarde. De kenniseconomie die in Nederland stevig voet aan de grond heeft, is afhankelijk van het aantrekken van menselijk kapitaal. Hiervoor blijkt een aantrekkelijke woon- en leefomgeving van cruciaal belang te zijn. Een aantrekkelijk landschap wordt daardoor een vestigingsvoorwaarde en onderlegger voor de nieuwe economie.¹⁰

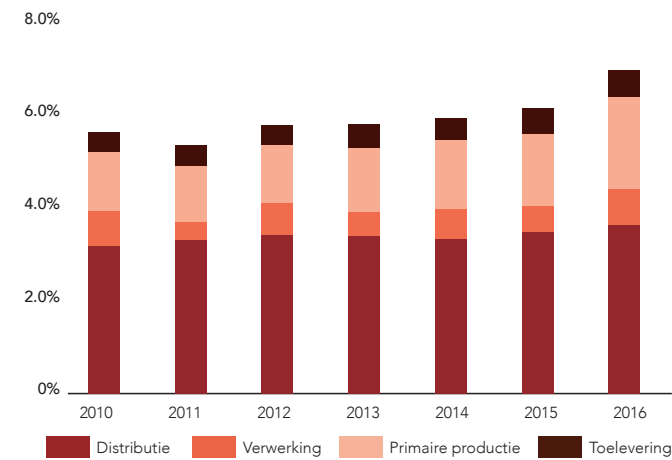
Het landschap is ook steeds belangrijker als onderdeel van klimaatadaptatieve maatregelen. Met het oog op het voorkomen van natschade is het landelijk gebied momenteel sterk ingericht op het snel afvoeren van water. De keerzijde is een geringe opbouw van de watervoorraad in de winter, watertekort in de zomer, verdroging en verzilting. De klimaatkwetsbaarhedenkaart voor Land van Cuijk laat zien dat het oostelijk deel van de regio vooral risico loopt op wateroverlast en overstroming van de Maas, terwijl de hogere delen in het midden en westen van de regio juist kwetsbaar zijn voor droogte. Een robuust landschap met een gezonde bodem is een voorwaarde voor een klimaatbestendige regio: ze heeft een goede ‘sponswerking’ waardoor ze meer water kan bergen in natte tijden en meer water kan afgeven in droge tijden.

Met haar kleinschalige en groene karakter, een rijke cultuurhistorie en een verscheidenheid aan landschappen heeft Land van Cuijk belangrijke troeven in handen, die een gunstig vertrekpunt bieden voor de toekomst. Tegelijkertijd roept een aantal ontwikkelingen vragen op over of (en hoe) deze troeven in de toekomst ingezet kunnen worden. Zo zijn agrariërs belangrijke landschapsbeheerders, evenals vrijwilligers. De vele stoppende boeren in de regio en de prognose dat in 2040 een kwart van de inwoners van Land van Cuijk ouder is dan 75 jaar - terwijl dit de leeftijdsgroep is met een laag vrijwilligerspercentage, roept de vraag op wie de landschapsbeheerders van de toekomst zijn? Wellicht dat de recreatieve sector hier mede een antwoord op kan formuleren. Daarnaast is het buitengebied bij uitstek de plek om de ruimtevraag van de energietransitie te accommoderen. In Land van Cuijk blijken vooral het midden en westelijke deel van de regio technisch haalbaar en financieel rendabel voor de opwekking van zonne-energie. Maar zonnevelen, met hun grootschalige en technische karakter, kunnen de kracht en de latente waarde van het kleinschalige landschap in Land van Cuijk onbedoeld onder druk zetten.

4. Naar een secundaire en tertiaire economie

Banen per sector in Land van Cuijk.
Bron: LISA, 2016

Toegevoegde waarde binnenlandse grondstoffen voor de intensieve veehouderij, Nederland.
Bron: Wageningen Economic Research, 2016

Van oorsprong kent het Land van Cuijk een economisch karakter dat zich kenmerkt door een mengeling van kleinschalige agrarische bedrijven, grote intensieve veehouderijen en daaraan gelieerde industriële bedrijven. De sector heeft in dit gebied grote, internationaal opererende spelers voortgebracht als MSD, Nutreco, Hendrix Genetics, Stork Marel, JOMO Foodservice en Danone Nutricia. Naast grote industriële wereldspelers kent het Land van Cuijk ook een omvangrijke groep MKB-bedrijven die op het vlak van AgriFood actief is. Ook voor de toekomst ziet Land van Cuijk¹¹ AgriFood als belangrijkste sector en speerpunt in de economische ontwikkelingen van de regio en wil er alles aan doen om topregio in AgriFood te blijven en erin door te groeien. Hierbij wordt de primaire sector en de MKB-bedrijven als belangrijkste basis gezien en de grote internationale bedrijven als belangrijke schakels in het geheel. De uitvoering van de agenda AgriFood krijgt onder meer concreet vorm in het gebied Agro As de Peel. Dit is het agrarisch productiegebied langs de Middenpeelweg in de gemeenten Uden, Sint Anthonis, Boekel, Mill & Sint Hubert en Landerd. De primaire agrarische sector (veehouderij) is hier stevig vertegenwoordigd. In 2018 kende Agro As de Peel 219 varkenshouderijen, 49 kippenhouderijen en 345 rundveehouderijen. Desondanks zijn dit fors minder bedrijven dan in 2000: toen kende deze regio 546 varkenshouderijen, 106 kippenhouderijen en 671 rundveehouderijen. Dit komt grofweg overeen met een afname van 50 procent.¹² Agro As de Peel moet het voorbeeldgebied worden van voedsel- en biomassaproductie van de toekomst. Daarmee wordt vooral ingezet op innovatie in de primaire sector zoals nieuwe teelten en verdere automatisering.

Cijfers wekken echter de indruk dat de betekenis van de primaire sector voor Land van Cuijk, en de ambities in Agro As de Peel, onder druk komen te staan. Enerzijds gebeurt dit door een structurele afname van de werkgelegenheid in de primaire sector. Door onder meer automatisering neemt de arbeidsinzet binnen zeug- en vleesvarkensbedrijven het laatste decennium af. Anderzijds valt op dat het percentage huishoudens in de agrarische sector onder de lage inkomensgrens is opgelopen van 29% in 2012 naar 44% in 2016¹³. Ook de toegevoegde economische waarde van binnenlandse grondstoffen (primaire productie) nam de afgelopen jaren af van 13,4% in 2010 naar 11% in 2016, terwijl andere ketenpartners een stijgende toegevoegde waarde laten zien. Kortom, het aantal boeren en het aantal banen in de agrarische sector neemt

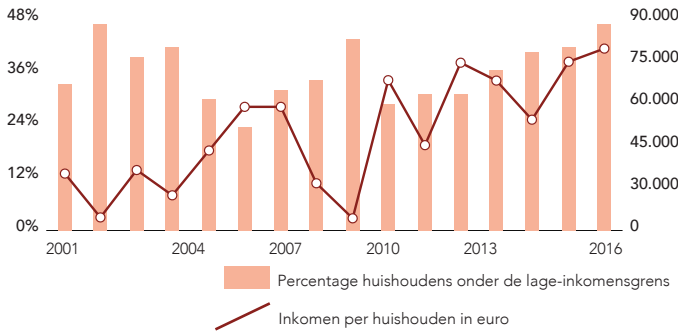
af en een steeds beperkter aantal boeren verdient een redelijk inkomen. Dit alles roept de vraag op of de primaire sector voor nog wel een toekomstbestendige basis biedt voor de huishoudens in Land van Cuijk?

Parallel hieraan valt te zien dat de grote agrofoodbedrijven in Land van Cuijk - zoals Marel Poultry, MSD Animal Health, Hendrix Genetics, Trouw Nutricion en Danone Nutricia - steeds meer *global players* zijn en in de productie steeds minder verbonden zijn met de regio. Elk van deze bedrijven behoort tot de wereldmarktleiders in hun branche en enkel Hendrix en Trouw geven aan nog gebruik te maken van boerderijen in de regio - dit betreffen dan proefboerderijen in het kader van *research and development*.¹⁴ Dat roept de vraag op of de vroeger zo sterk verbonden keten van primaire (agrarische bedrijven) en secundaire (industriële verwerkende bedrijven) nog steeds een voorwaarde is voor de toekomst nu de verwerkende bedrijven grote internationale spelers zijn geworden?

Naast de agrofoodsector wordt groene recreatie en toerisme - recreatie op basis van natuurwaarden - in Land van Cuijk gezien als een goed tweede verdienmodel voor de regio. Dit past ook goed bij het kleinschalige en cultuurhistorische landschap in Land van Cuijk. Recreatie als hoofddrager van het gebied is momenteel echter te mager. Met 1720 banen besloegen recreatie en toerisme in 2017 4,5 procent van de werkgelegenheid¹⁵. Hoewel dit aantal nog altijd lager is dan het aantal banen dat de agrarische sector oplevert in de regio, komen beide sectoren steeds dichterbij elkaar in de buurt: de werkgelegenheid in de agrarische sector in Land van Cuijk liep terug van 3900 banen in het jaar 2000 tot 2530 in het jaar 2016.¹⁶

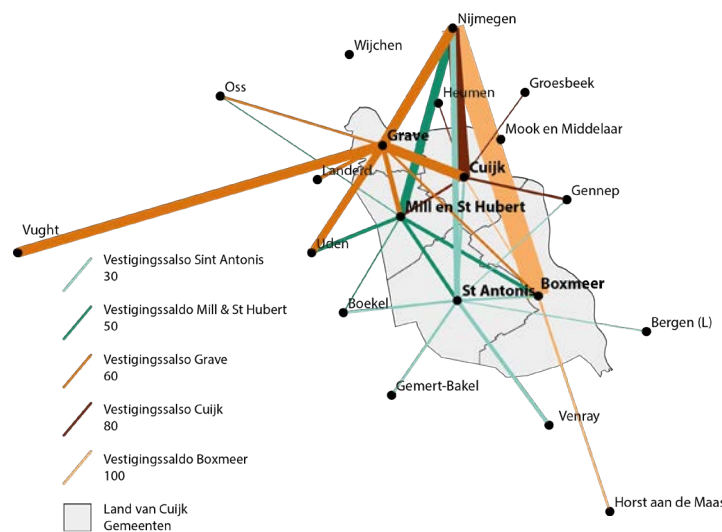
Tot slot wordt met het oog op de vergrijzing de zorg naar verwachting een grote werkgever in de regio.

Bovengenoemde ontwikkelingen maken enerzijds duidelijk dat de impact en betekenis van de primaire sector voor de regio in de toekomst afneemt, in tegenstelling tot de potentie van de secundaire en tertiaire sector. Voor deze sectoren geldt wel dat de eerder genoemde demografische ontwikkelingen - vergrijzing, stevige ontgroening en een sterke braindrain - grote uitdagingen met zich mee brengen om (potentiële) werknemers aan de regio te binden.

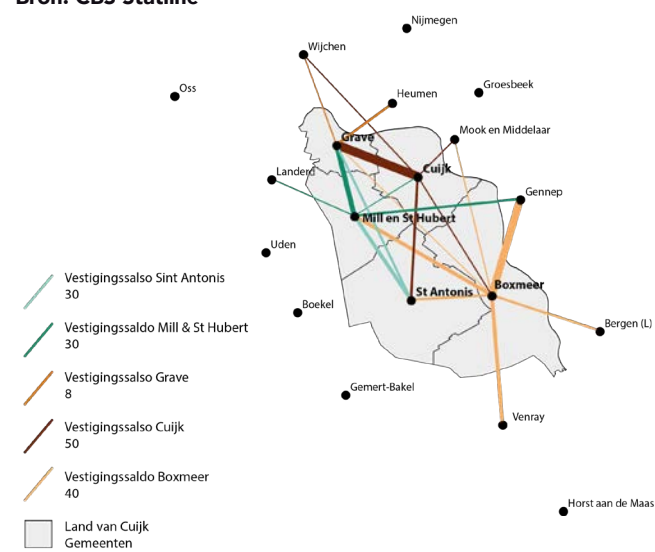

Inkomen per huishouden en aandeel huishoudens onder de lage-inkomensgrens voor de land- en tuinbouwsector in Nederland.
Bron: Bedrijveninformatienet, 2016

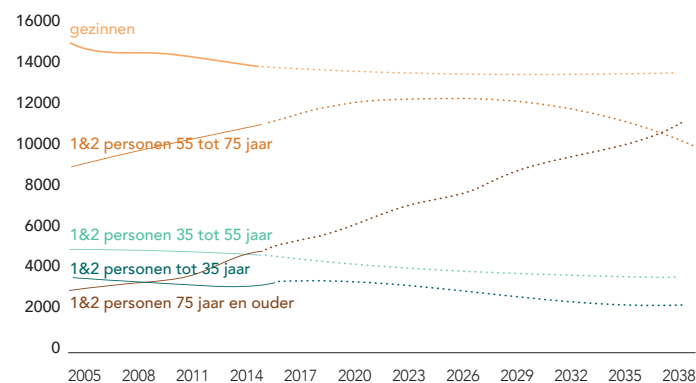
5. Vitaliteit in het buitengebied

Saldo verhuisde personen dat is vertrokken uit de gemeenten Land van Cuijk, 2011-2015.
Bron: CBS-Statline

Saldo verhuisde personen dat zich heeft gevestigd in de gemeenten Land van Cuijk, 2011-2015.
Bron: CBS-Statline

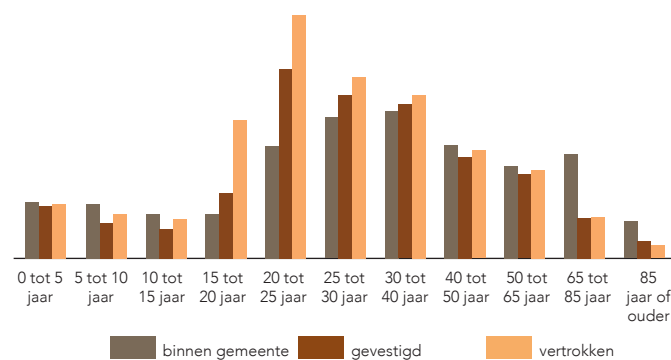

Huishoudensprognose Land van Cuijk naar type en leeftijd, 2005 - 2040.
Bron: CBS-Statline, Provincie Noord-Brabant

Net als op veel andere plekken in het Nederlandse buitengebied geldt ook voor Land van Cuijk dat de vitaliteit van het platteland aandacht behoeft. Vitaliteit is een breed begrip en gaat zowel over de toegang en nabijheid van voorzieningen en zorg in het buitengebied, maar ook de ontspannen woningmarkt is een factor van betekenis, evenals de mate waarin bewoners in staat zijn om zélf de leefbaarheid van hun dorp positief te beïnvloeden. Zeker in gebieden die (in de nabije toekomst) dalende bevolkingsaantallen kennen, komt de vitaliteit onder druk te staan. Hoewel Land van Cuijk als geheel tot 2030 nog een lichte bevolkingsgroei kent, keert deze ontwikkeling daarna en treedt bevolkingsdaling op. Meer ingezoomd, op wijkniveau, zijn momenteel al verschillen zichtbaar: waar de grotere kernen in Land van Cuijk over de periode 2010-2016 nog licht stijgende bevolkingscijfers laten zien, is in het buitengebied de trend van bevolkingsdaling al ingezet.¹⁷

De laatste jaren weerspiegelt zich steeds duidelijker de trend dat voorzieningen opschalen en clusteren in de grotere kernen met een verzorgingsfunctie. Het gaat dan onder andere om onderwijsvoorzieningen, winkels, culturele en maatschappelijke voorzieningen en (specialistische) zorg. Naast opschaling en schaalvergroting, kan ook schaalverkleining bijvoorbeeld via een combinatie van functies en voorzieningen op locatie een oplossing bieden. Een optimale spreiding van voorzieningen vraagt zorgvuldige afwegingen binnen het Land van Cuijk als geheel.

Demografische ontwikkelingen, zoals vergrijzing en bevolkingsdaling, zijn een drijvende kracht achter deze verandering, maar vooral ontwikkelingen op het gebied van online diensten en de toegenomen mobiliteit zijn hierin sturend. Zo blijven veelal alleen de ziekenhuizen in de grotere steden volledig overeind, terwijl (afdelingen van) regionale ziekenhuizen noodgedwongen moeten sluiten. Voor het ziekenhuis in Boxmeer speelt bijvoorbeeld momenteel de discussie of de IC-afdeling op de lange termijn wel open kan blijven. Ook andere maatschappelijke voorzieningen, zoals scholen, kinderopvang of sportverenigingen, hebben het moeilijk in de kleine kernen. Door het dalend aantal leerlingen in

Verhuizers in Land van Cuijk, profiel naar leeftijd, 2011 - 2015.
Bron: CBS-Statline, Provincie Noord-Brabant

de regio moeten basisscholen fuseren. Zo zag Landhorst in 2016 haar enige basisschool sluiten en staan de peuterspeelzaal en kinderopvang in Westerbeek onder druk doordat de kleine groepen niet rendabel zijn voor de aanbieder.

Het is belangrijk om te beseffen dat het voorzieningenaanbod geen graadmeter is voor de leefbaarheid van een kleine kern. Het autonome - of zelfvoorzienende - dorp behoort al jaren tot het verleden. Steeds meer kleine kernen zijn 'woondorpen'. De kwaliteit van hun woning en woonomgeving blijkt voor bewoners belangrijker dan de nabijheid van voorzieningen.¹⁸ Mensen zijn steeds mobieler en hebben een grotere actieradius. Hierdoor is een ontwikkeling te zien van aanwezigheid naar bereikbaarheid van voorzieningen: voorzieningen hoeven niet meer koste wat kost in elke kern aanwezig te zijn, maar wel moeten alle inwoners uit de regio de voorzieningen makkelijk kunnen bereiken.

Ook de sociale cohesie in een kleine kern is van invloed op de leefbaarheid en toekomstbestendigheid ervan. Een kern waarin mensen voor elkaar klaar staan is veerkrachtiger dan een dorp waar hier veel minder sprake van is.¹⁹ Land van Cuijk kent krachtige leefgemeenschappen en een sterk sociaal-cultureel verenigingsleven.²⁰ Hoewel dit een mooie uitgangspositie is voor de toekomst, is steeds vaker het risico dat mensen 'overvraagd' worden: extramuralisering (het streven om mensen met een zorgvraag thuis te laten wonen en zorg te laten ontvangen in plaats van in een instelling) en vergrijzing zorgen ervoor dat steeds minder mensen steeds meer klaar moeten staan voor een groeiende groep kwetsbare dorpsgenoten. Dit uit zich onder andere in een groeiend appèl op vrijwilligersorganisaties in zorg en welzijn.²¹

Zoals gezegd beweegt Land van Cuijk zich naar een ontspannen woningmarkt. De verwachting is dat de woningvraag rond 2030 stabiliseert, gevolgd door een afname.²² Kijkend naar de toekomst, vormt een overmaat aan woningen een risico. Dit veroorzaakt onder andere een prijsdempend effect dat niet alleen eigenaren raakt, maar ook de gemeenten financieel beïnvloedt, via de daling van de WOZ-waarde. De impact hiervan hangt af van de schaal van leegstand. De woningmarkt in Land van Cuijk functioneert als een regionale woningmarkt. De regio 'verliest' inwoners aan Nijmegen en andere studiesteden. Kijkend naar welke inwoners de regio 'wint', dan blijken de verhuisrelaties met de wereld buiten Land van Cuijk grotendeels verdwenen te zijn. Kortom, de regio kent een regionale woningmarkt, met onderlinge verhuisrelaties tussen de vijf Land van Cuijk-gemeenten, waardoor concurrentie om (dezelfde) woonconsument dreigt.²³

'Ouderen willen het liefste in de eigen kern blijven wonen, maar de zorg moet wel georganiseerd kunnen worden. Ik geloof wel in woonvormen waarbij mensen veel meer voor elkaar zorgen. In kleine kernen is het nabuurschap veel sterker ontwikkeld dan in de grotere steden, maar het is nog onvoldoende professioneel om daarop te kunnen bouwen. Men is zich nog onvoldoende bewust van de complexiteit van de toekomstige zorgvraag.'

Elly Pansier, woningcorporatie Mooiland

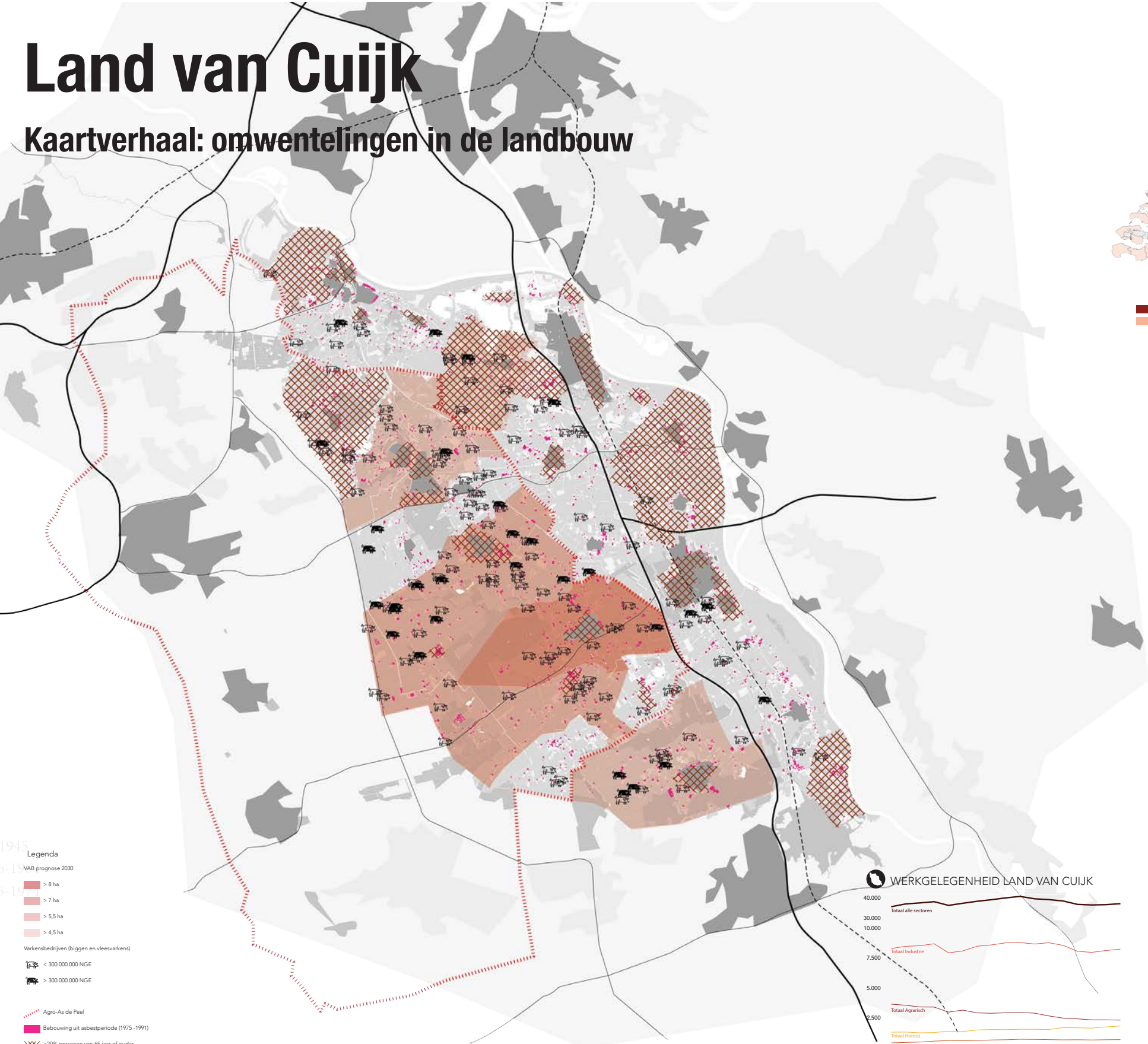
De woningvraag in Land van Cuijk bestaat daardoor niet zozeer uit een kwantitatieve vraag, maar uit een kwalitatieve vraag. Vanaf 2035 wordt in Land van Cuijk enkel nog een stijgende vraag naar geschikte woningen verwacht²⁴: woningen waar ouderen nog goed zelfstandig kunnen wonen, al dan niet in combinatie met een zorgconcept. Hoewel een deel van de (toekomstige) ouderen deze geschikte woning zal zoeken in de grotere kernen in de regio, beslaat dit naar verwachting slechts een beperkt deel van de ouderen. Recente cijfers laten zien dat in Land van Cuijk slechts 4 procent van de inwoners ouder dan 65 jaar verhuist. Kortom, een groot deel van de (toekomstige) ouderen zal - al dan niet noodgedwongen - zoeken naar mogelijkheden om de eigen woning oud te worden.

De ontspannen woningmarkt betekent niet dat jongeren in Land van Cuijk eenvoudig aan een woning kunnen komen die aan hun wensen voldoet. Voor veel jongeren in de regio is de veelvoorkomende vrijstaande woning van hun ouders voor hen zelf financieel onbereikbaar.

Wanneer bovengenoemde ontwikkelingen gezamenlijk worden bekeken, komt een belangrijke vraag naar boven: wie zijn de dragers en beheerders van de toekomst in Land van Cuijk?

Land van Cuijk

Kaartverhaal: omwentelingen in de landbouw

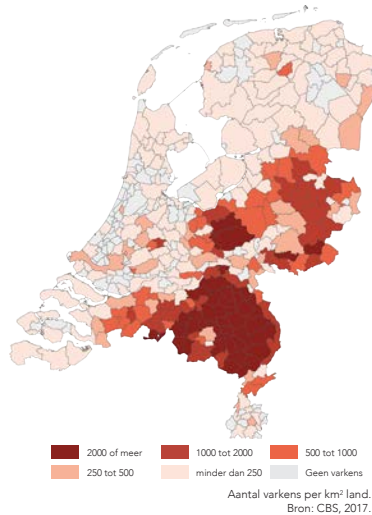
Hoewel de identiteit van Land van Cuijk sterk geworteld is in de agrarische sector, rijst gezien alle ontwikkelingen - in de demografie, economie en landbouw - de vraag in welke mate dit perspectief biedt voor een toekomstbestendige regio.

- In Land van Cuijk werkt een aantal veranderingen in de agrarische sector sterk op elkaar in.
- Het aantal agrarische bedrijven in de regio neemt in rap tempo af; tussen 2008 en 2018 daalde het aantal varkensbedrijven in Land van Cuijk met 40 procent, van 251 naar 151 bedrijven.
- Daarbij geeft 40 procent van de varkensboeren (ouder dan 51 jaar) aan geen opvolger te hebben.
- Ook de werkgelegenheid in de sector loopt sterk terug. Telle Land van Cuijk in 2000 nog 3900 banen in de agrarische sector, in 2016 daalde de werkgelegenheid met 36 procent naar 2530 banen.
- Dit alles leidt tot een toename aan vrijkomende agrarische bebouwing in het buitengebied, waarvan een deel leeg komt te staan. In de periode tussen 2000 en 2012 kende Land van Cuijk 31,2 hectare aan vrijkomende agrarische bebouwing, waarvan naar schatting 19,8 hectare leegstand betreft. De verwachting is dat dit aantal hectare groeit naar 2030, met 82,6 hectare vrijkomende agrarische bebouwing, waarvan circa 40,8 hectare leeg komt te staan.
- De vergrijzing onder agrariërs neemt sterk toe in de regio; de gemiddelde leeftijd is 55 jaar.

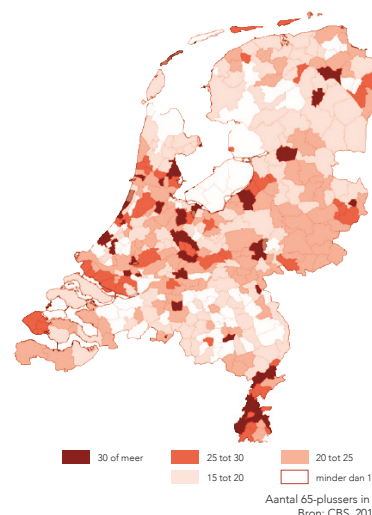
- Landelijk gezien stijgt het percentage huishoudens in de agrarische sector dat zich onder de lage inkomensgrens bevindt: van 29 procent in 2012 naar 44 procent in 2016.
- De toegevoegde waarde van binnenlandse grondstoffen - de primaire sector - neemt af. Macro-economische cijfers laten zien dat de toegevoegde waarde van de primaire sector daalt van 19,8 procent in 2010 naar 14,3 procent in 2016. Dit terwijl de distributie, verwerking en toeleverende industrie in de agrarische sector over dezelfde periode een stijgende lijn laten zien.
- De grote agrofoodbedrijven in Land van Cuijk - zoals Marel Poultry, MSD Animal Health, Hendrix Genetics, Trouw Nutrition en Danone Nutricia - hebben zich ontwikkeld tot global players en zijn in de productie steeds minder verbonden met de regio. Elk van deze bedrijven behoort tot de wereldmarktleiders in hun branche en enkel Hendrix en Trouw geven aan nog gebruik te maken van boerderijen in de regio - dit betreffen dan proefboerderijen in het kader van research and development.

Deze ontwikkelingen roepen verschillende vragen op. Biedt de sterke focus op Agro-As de Peel als economische drager voor de toekomst, wel voldoende perspectief? Is de van oudsher sterk verbonden keten van primaire (agrarische bedrijven) en secundaire (industriële verwerkende bedrijven) sector in Land van Cuijk nog wel een voorwaarde voor de toekomst? Wat betekent de veranderende positie van de landbouw voor de toekomstige identiteit van de regio?

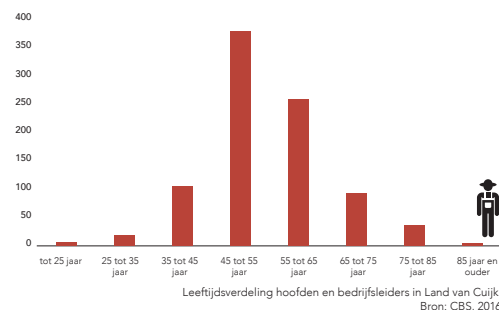
VEEDICHTHEID

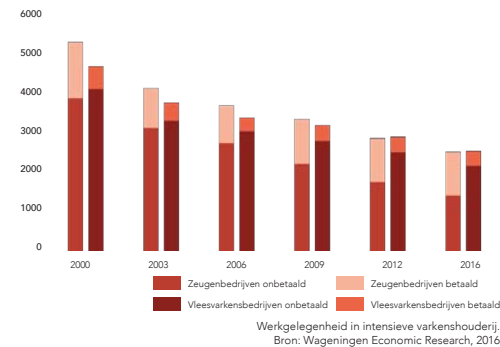
VERGRIJZING ONDER AGRARIËRS

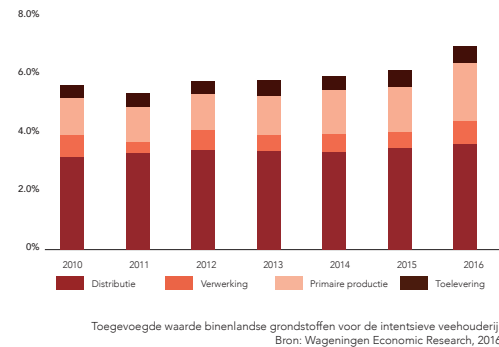
LEEFTIJDVERDELING VAN BEDRIJFSLEIDERS

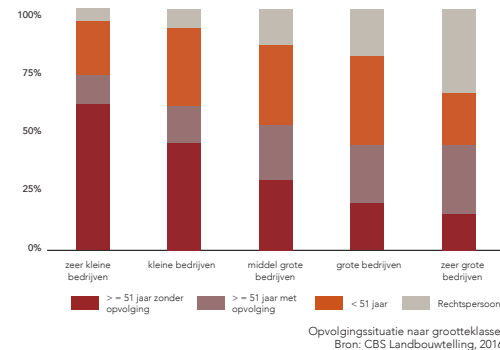
WERKGELEGENHEID

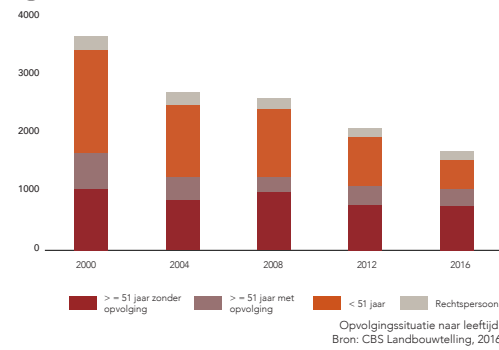
TOEGEVOEGDE WAARDE PRIMAIRE SECTOR

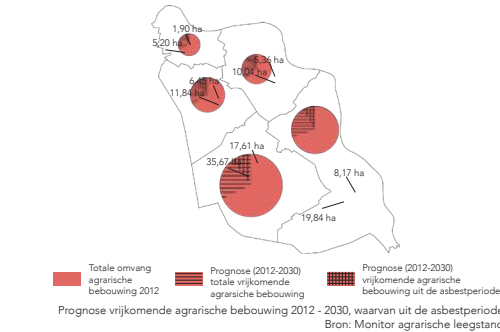
OPVOLGINGSSITUATIE VARKENSSECTOR

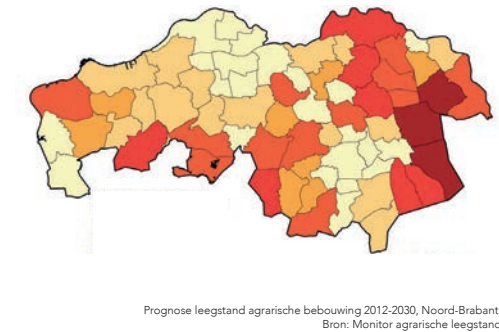
OPVOLGINGSSITUATIE VARKENSSECTOR

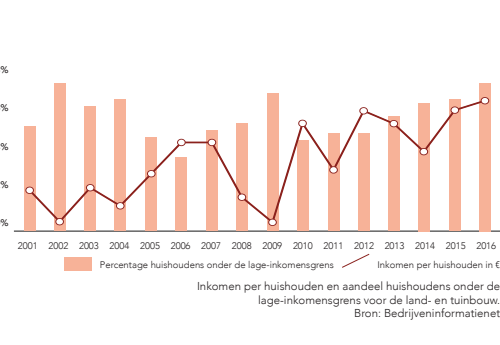
VRIJKOMENDE AGRARISCHE BEBOUWING

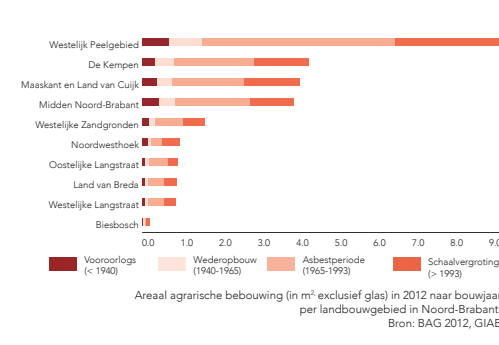
VRIJKOMENDE AGRARISCHE BEBOUWING

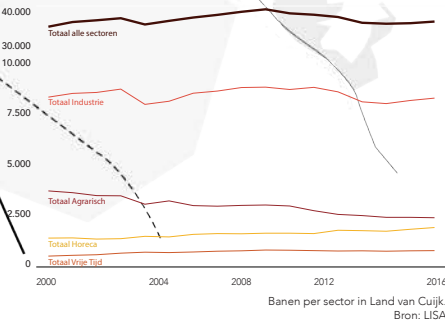
INKOMENSONTWIKKELING AGRARISCHE SECTOR

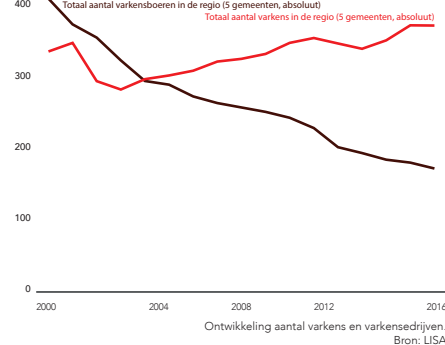
AREAAL AGRARISCHE BEBOUWING

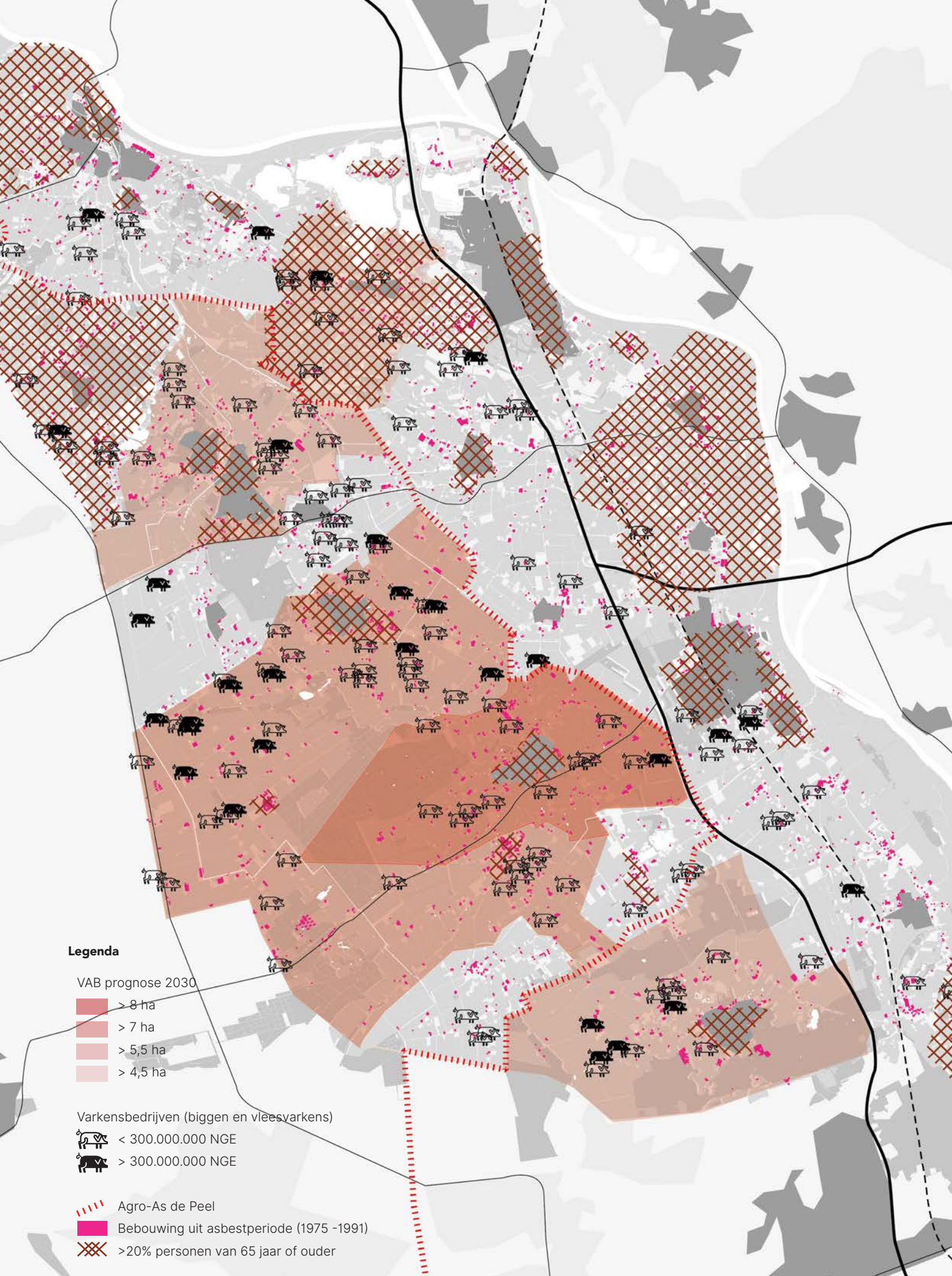

WERKGELEGENHEID LAND VAN CUIJK

ONTWIKKELING VARKENSHOUDERIJEN

Kaartverhaal - Omwentelingen in de landbouw

Hoewel de identiteit van Land van Cuijk sterk geworteld is in de agrarische sector, rijst gezien alle ontwikkelingen - in de demografie, economie en landbouw - de vraag in welke mate dit perspectief biedt voor een toekomstbestendige regio.

In Land van Cuijk werkt een aantal veranderingen in de agrarische sector sterk op elkaar in.

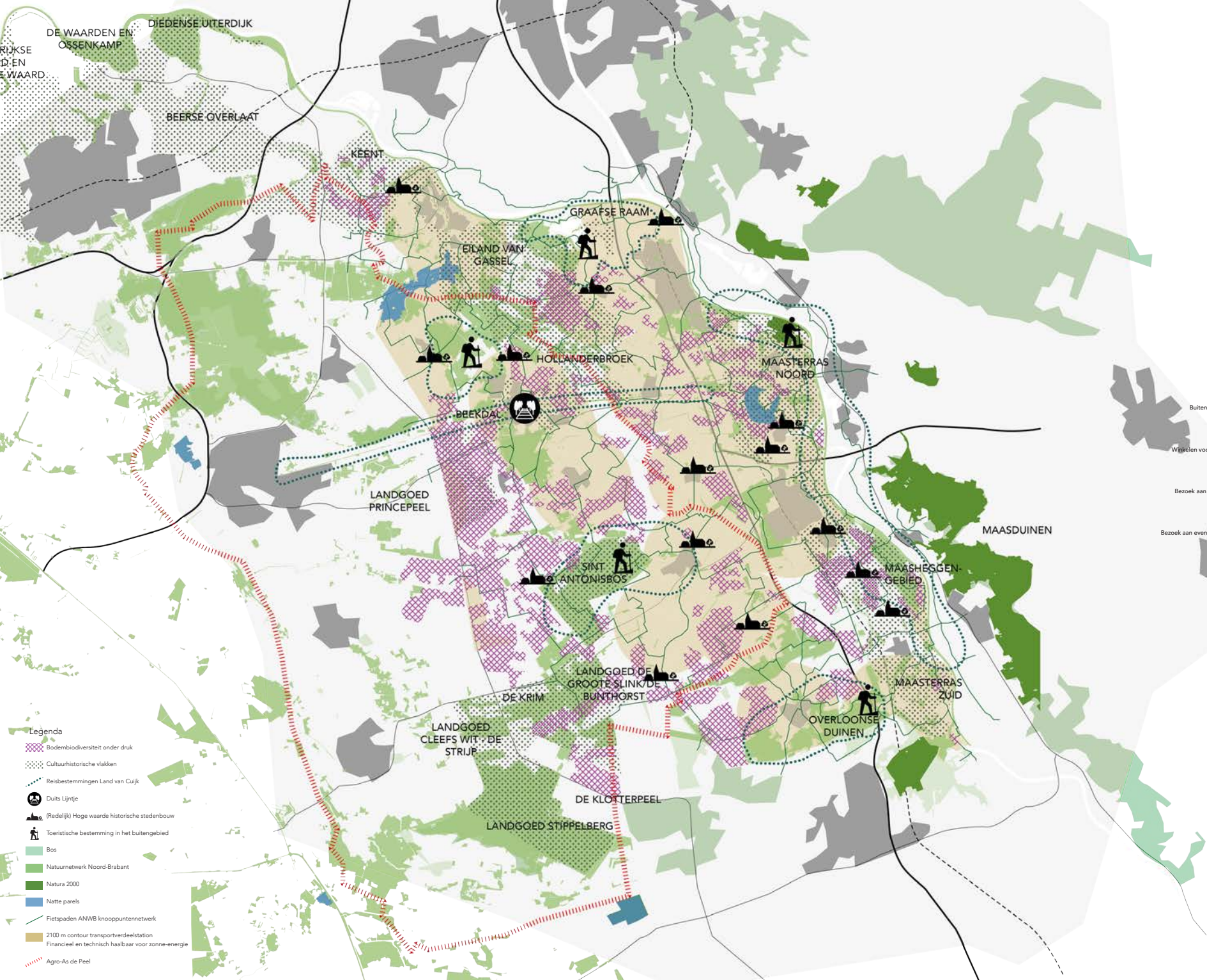
- Het aantal agrarische bedrijven in de regio neemt in rap tempo af; tussen 2008 en 2018 daalde het aantal varkensbedrijven in Land van Cuijk met 40 procent, van 251 naar 151 bedrijven.
- Daarbij geeft 40 procent van de varkensboeren (ouder dan 51 jaar) aan geen opvolger te hebben.
- Ook de werkgelegenheid in de sector loopt sterk terug. Telde Land van Cuijk in 2000 nog 3900 banen in de agrarische sector, in 2016 daalde de werkgelegenheid met 36 procent naar 2530 banen.
- Dit alles leidt tot een toename aan vrijkomende agrarische bebouwing in het buitengebied, waarvan een deel leeg komt te staan. In de periode tussen 2000 en 2012 kende Land van Cuijk 31,2 hectare aan vrijkomende agrarische bebouwing, waarvan naar schatting 19,8 hectare leegstand betreft. De verwachting is dat dit aantal hectare groeit naar 2030, met 82,6 hectare vrijkomende agrarische bebouwing, waarvan circa 40,8 hectare leeg komt te staan.
- De vergrijzing onder agrariërs neemt sterk toe in de regio; de gemiddelde leeftijd is 55 jaar.

- Landelijk gezien stijgt het percentage huishoudens in de agrarische sector dat zich onder de lage inkomensgrens bevindt: van 29 procent in 2012 naar 44 procent in 2016.
- De toegevoegde waarde van binnenlandse grondstoffen - de primaire sector - neemt af. Macro-economische cijfers laten zien dat de toegevoegde waarde van de primaire sector daalt van 19,8 procent in 2010 naar 14,3 procent in 2016. Dit terwijl de distributie, verwerking en toeleverende industrie in de agrarische sector over dezelfde periode een stijgende lijn laten zien.
- De grote agrofoodbedrijven in Land van Cuijk - zoals Marel Poultry, MSD Animal Health, Hendrix Genetics, Trouw Nutricion en Danone Nutricia - hebben zich ontwikkeld tot *global players* en zijn in de productie steeds minder verbonden met de regio. Elk van deze bedrijven behoort tot de wereldmarktleiders in hun branche en enkel Hendrix en Trouw geven aan nog gebruik te maken van boerderijen in de regio - dit betreffen dan proefboerderijen in het kader van *research and development*.

Deze ontwikkelingen roepen verschillende vragen op. Biedt de sterke focus op Agro-As de Peel als economische drager voor de toekomst, wel voldoende perspectief? Is de van oudsher sterk verbonden keten van primaire (agrarische bedrijven) en secundaire (industriële verwerkende bedrijven) sector in Land van Cuijk nog wel een voorwaarde voor de toekomst? Wat betekent de veranderende positie van de landbouw voor de toekomstige identiteit van de regio?

Land van Cuijk

Kaartverhaal: krachtig en kleinschalig landschap

Land van Cuijk kent twee krachtige landschappelijke gezichten: een grootschalig ontginningslandschap op de Peelgronden en een bijzonder kleinschalig landschap richting de Maas. Hier wisselen belangrijke cultuurhistorische landschappen elkaar af, op relatief korte afstand van elkaar. Dit landschap vertegenwoordigt verschillende waarden die, wanneer ze goed ingezet worden, belangrijke dragers zijn van een nieuw toekomstperspectief voor de regio.

Op het landschap van Land van Cuijk komt een aantal verschillende ontwikkelingen af, waarvan sommige elkaar kunnen versterken, terwijl andere elkaar onder druk zetten.

- De geïsoleerde ligging van Land van Cuijk is bepalend geweest voor de huidige kwaliteit van de natuur en het landschap in het gebied.
- Land van Cuijk kent een verhalend landschap. Het gebied is in cultuurhistorisch opzicht zeer waardevol, zowel wat betreft de samenhang van de Maasterrasslakte, de Maasterrassug en de Brabantse Peelontginningen (en de Limburgse zandverstuivingen die net buiten de regio vallen), als de kwaliteiten van die landschappelijke eenheden op zich. Het onderscheid tussen de verschillende landschappen is in de loop der tijd echter vervaagd - door ontginningen, verstedelijking en veranderingen in het agrarisch grondgebruik.
- Land van Cuijk heeft rijk cultureel erfgoed. Denk aan het Maasheggenlandschap - met inmiddels een UNESCO biosfeerstatus) en de Beerse en Baardwijkse Overlaat, maar denk ook aan de Graafse Raam, het gebied rond Overloon, het kleinschalig historisch groen in de regio, landgoederen (zoals Hiersenhof, Barendonck, de Tongelaar, Princepeel), open akkercomplexen, de Peel-Raamstelling en het Duits Lijntje - de voormalige spoorlijn van London naar Sint Petersburg die door de regio loopt.

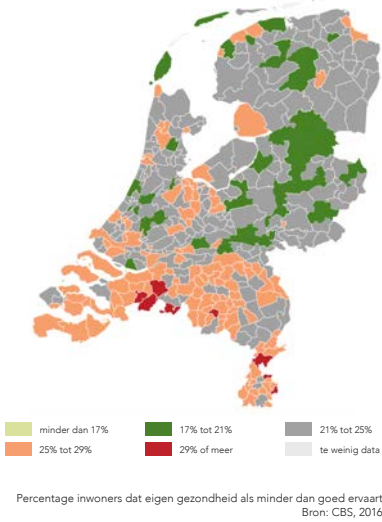
- De kernen in de regio liggen als een parelsnoer evenwijdig langs de Maas. De ontwikkeling van bedrijventerreinen, infrastructuur en woningbouw neigt zich langs dit snoer uit te breiden, waardoor een mate van dichtslibbing ontstaat. Hierdoor komt de individuele identiteit van de verschillende kernen in het gedrag, evenals de oost-westverbindingen die vanuit visueel, klimaatadaptief en ecologisch oogpunt belangrijk zijn. Zo wordt het Maasheggengebied gezien als de kraamkamer voor natuur in Oost-Brabant.
- De bodembiodiversiteit in Land van Land van Cuijk staat onder druk.
- De recreatiesector is een economische groeiemarkt in Land van Cuijk. Hierbij is buitenrecreatie (wandelen, fietsen) de belangrijkste activiteit; dit betreft 56 procent van de bezoeken in Land van Cuijk, corresponderend met 3,1 miljoen wandel- en fietsochten.
- De meerderheid van de recreanten in Land van Cuijk is 45 jaar of ouder en de grootste doelgroep bestaat uit rustzoekers, mensen die de regio bezoeken om te genieten van de natuur, te fietsen of te wandelen.
- De economische betekenis van recreatie in Land van Cuijk stijgt. Zo groeide het bedrag aan toeristische bestedingen (exclusief winkelen) in de regio tussen 2014 en 2017 met bijna 5 procent, tot een totaalbedrag van €49 miljoen, en ook de bezettingsgraad van toeristische aanbieders in Land van Cuijk steeg in dezelfde periode.
- Het belang van een aantrekkelijk landschap als vestigingsvoorwaarde groeit. Bedrijven kunnen steeds lastiger menselijk kapitaal aantrekken. Een aantrekkelijke woon- en leefomgeving is daarvoor een cruciale factor.
- Op het vlak van klimaatverandering loopt het oostelijk deel van de regio risico op wateroverlast

en overstroming van de Maas, terwijl het midden en westen van de regio juist kwetsbaar zijn voor droogte. Een robuust landschap met een gezonde bodem is een voorwaarde voor een klimaatbestendige regio.

- Het beheer van het landschap in Land van Cuijk komt in de toekomst onder druk te staan. Een groot deel van het landschap wordt nu beheerd door boeren en vrijwilligers. Maar veel boerenbedrijven in de regio houden op te bestaan - in de periode tussen 2000 en 2012 zijn 370 locaties in Land van Cuijk gestopt, de verwachting is dat tot 2030 nog 420 andere locaties hun bedrijfsvoering staken. Daarnaast is de prognose dat in 2040 een kwart van de inwoners van Land van Cuijk ouder is dan 75 jaar - terwijl dit de leeftijdsgroep is met een laag vrijwilligerspercentage.
- In Land van Cuijk blijken vooral het midden en westelijke deel van de regio technisch haalbaar en financieel rendabel voor de opwekking van zonne-energie. Maar zonnenvelden, met hun grootschalige en technische karakter, kunnen de kracht en de latente waarde van het kleinschalige landschap in Land van Cuijk onbedoeld onder druk zetten.

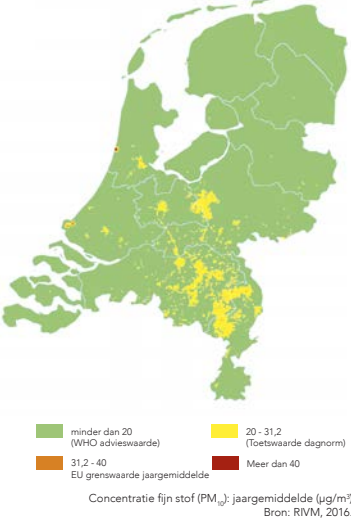
Deze ontwikkelingen roepen uiteenlopende vragen op en ontbloten verschillende kansen. Het versterken van de 'leesbaarheid' van het landschap, door het contrast en de afzonderlijke identiteit van de verschillende landschappen te versterken - het rivierdal, de terrasruggen en -vlakten, de beekdalen, het 'parelsnoer' met de kernen en de open akkercomplexen, biedt 'meekoppelkansen' met recreatie, ecologie en klimaatadaptatie. Maar wie zijn de landschapsbeheerders van de toekomst? Zet de energietransitie de waarde van het landschap in Land van Cuijk onder druk, of kan deze aangewend worden als motor voor een nieuw toekomstperspectief?

ERVAREN GEZONDHEID

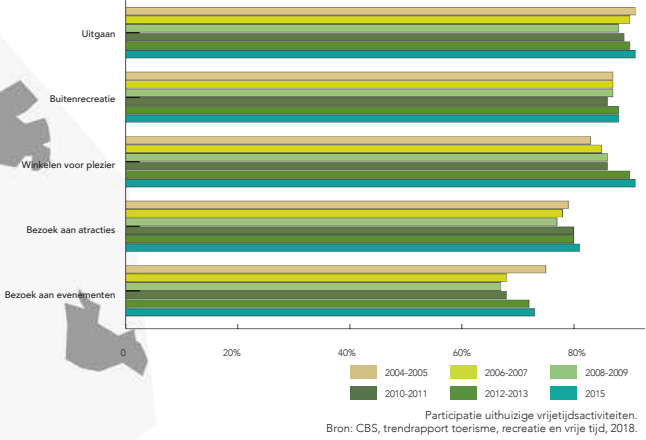
Percentage inwoners dat eigen gezondheid als minder dan goed ervaart.
Bron: CBS, 2016.

GEZONDHEID

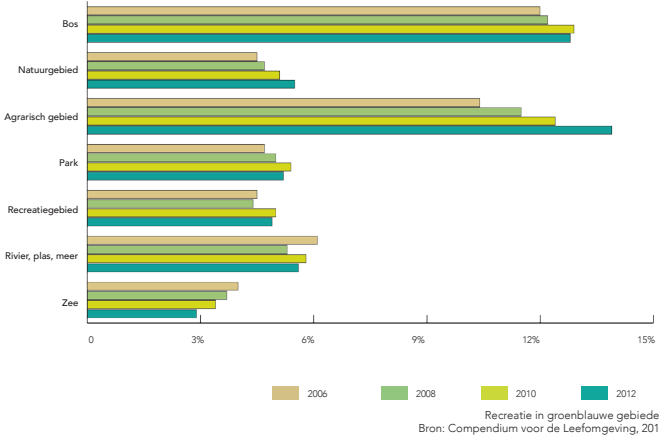
Concentratie fijn stof (PM_{2.5}) jaargemiddelde (µg/m³)
Bron: RIVM, 2016.

RECREATIE BUITENSHUIS

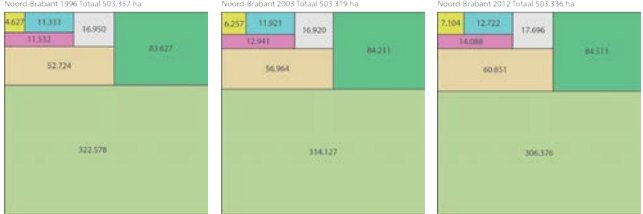
Participatie uithuize vrijetijdsactiviteiten.
Bron: CBS, trendrapport toerisme, recreatie en vrije tijd, 2018.

RECREATIE

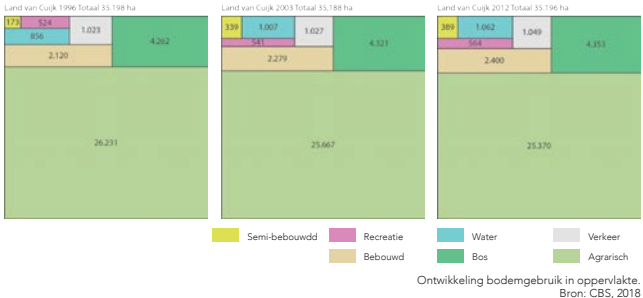

Recreatie in groenblauwe gebieden.
Bron: Compendium voor de Leefomgeving, 2014.

BODEMGEBRUIK NOORD-BRABANT

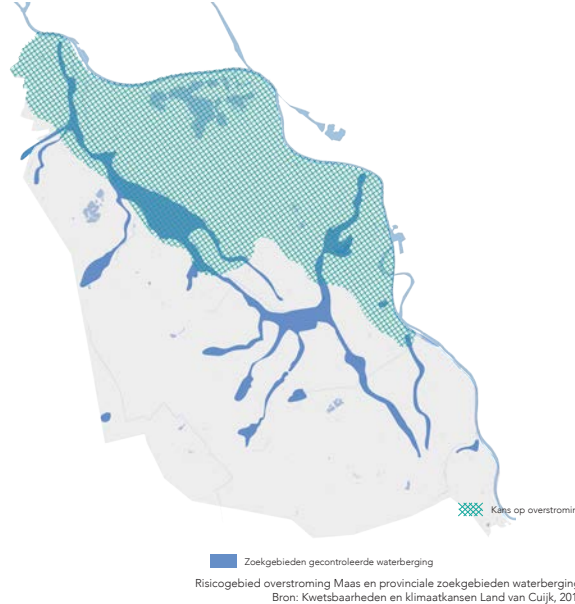

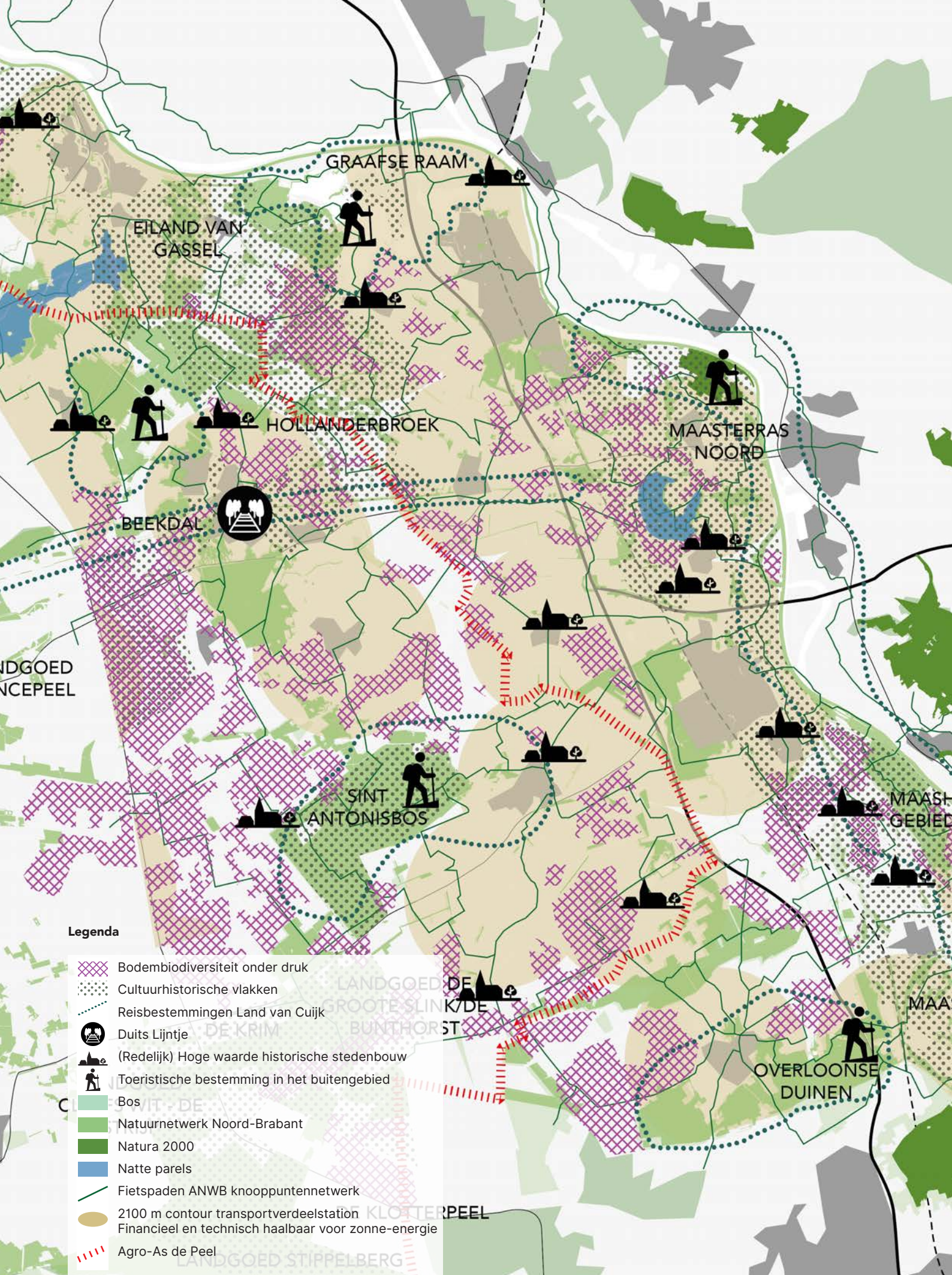
BODEMGEBRUIK LAND VAN CUIJK

Ontwikkeling bodemgebruik in oppervlakte.
Bron: CBS, 2018

KLIMAATVERANDERING

Kaartverhaal - Krachtig en kleinschalig landschap

Land van Cuijk kent twee krachtige landschappelijke gezichten: een grootschalig ontginningslandschap op de Peelgronden en een bijzonder kleinschalig landschap richting de Maas. Hier wisselen belangrijke cultuurhistorische landschappen elkaar af, op relatief korte afstand van elkaar. Dit landschap vertegenwoordigt verschillende waarden die, wanneer ze goed ingezet worden, belangrijke dragers zijn van een nieuw toekomstperspectief voor de regio.

Op het landschap van Land van Cuijk komt een aantal verschillende ontwikkelingen af, waarvan sommige elkaar kunnen versterken, terwijl andere elkaar onder druk zetten.

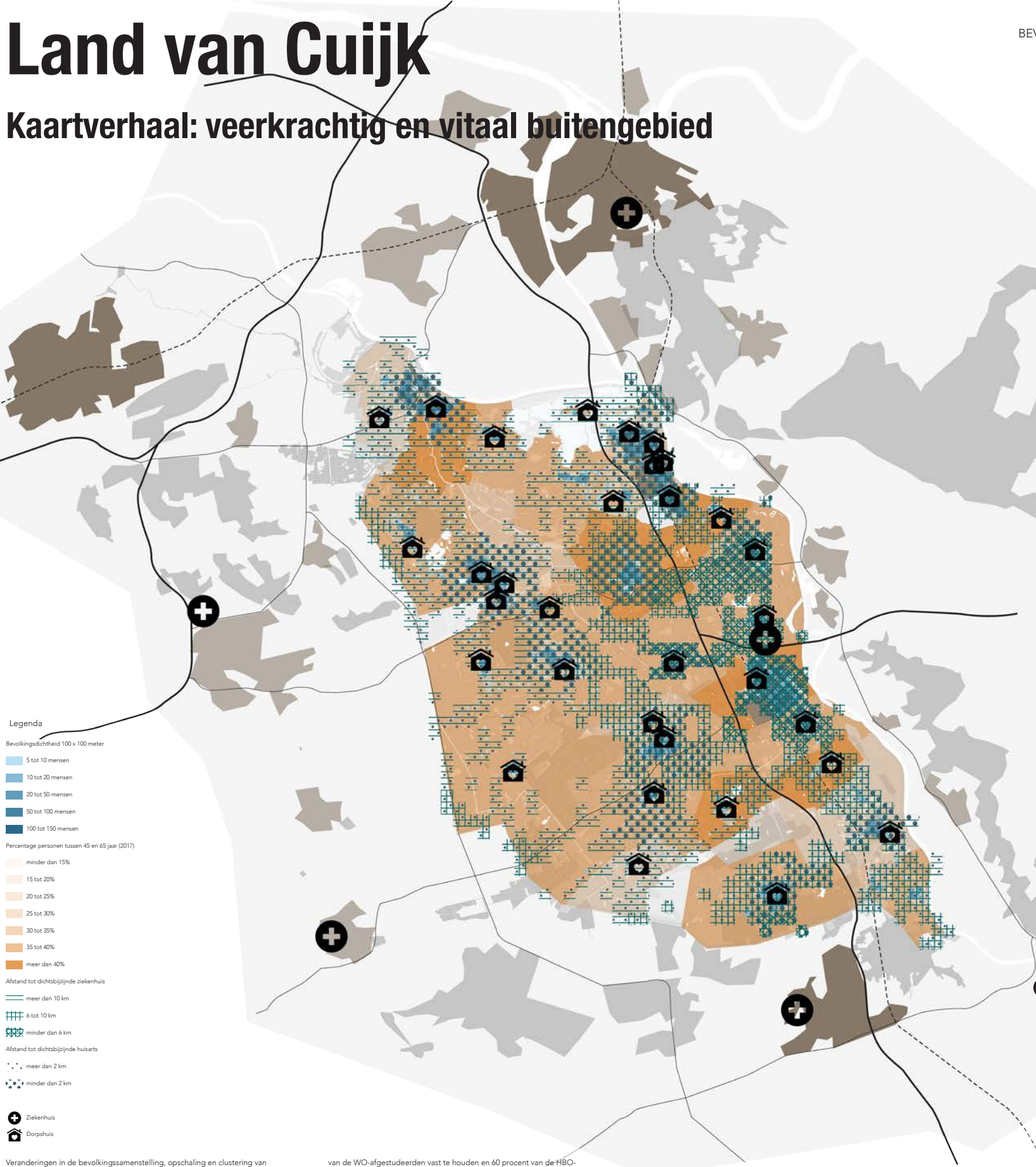
- De geïsoleerde ligging van Land van Cuijk is bepalend geweest voor de huidige kwaliteit van de natuur en het landschap in het gebied.
- Land van Cuijk kent een verhalend landschap. Het gebied is in cultuurhistorisch opzicht zeer waardevol, zowel wat betreft de samenhang van de Maasterrasvlakte, de Maasterrasrug en de Brabantse Peelontginningen (en de Limburgse zandverstuivingen die net buiten de regio vallen), als de kwaliteiten van die landschappelijke eenheden op zich. Het onderscheid tussen de verschillende landschappen is in de loop der tijd echter vervaagd - door ontginningen, verstedelijking en veranderingen in het agrarisch grondgebruik.
- Land van Cuijk heeft rijk cultureel erfgoed. Denk aan het Maasheggenlandschap - met inmiddels een UNESCO biosfeerstatus) en de Beerse en Baardwijkse Overlaat, maar denk ook aan de Graafse Raam, het gebied rond Overloon, het kleinschalig historisch groen in de regio, landgoederen (zoals Hiersenhof, Barendonck, de Tongelaar, Princepeel), open akkercomplexen, de Peel-Raamstelling en het Duits Lijntje - de voormalige spoorlijn van London naar Sint Petersburg die door de regio loopt.
- De kernen in de regio liggen als een parelsnoer evenwijdig langs de Maas. De ontwikkeling van bedrijventerreinen, infrastructuur en woningbouw neigt zich langs dit snoer uit te breiden, waardoor een mate van dichtslibbing ontstaat. Hierdoor komt de individuele identiteit van de verschillende kernen in het gedrang, evenals de oost-westverbindingen die vanuit visueel, klimaatadaptief en ecologisch oogpunt belangrijk zijn. Zo wordt het Maasheggengebied gezien als de kraamkamer voor natuur in Oost-Brabant.
- De bodembiodiversiteit in Land van Land van Cuijk staat onder druk.
- De recreatiesector is een economische groeimarkt in Land van Cuijk. Hierbij is buitenrecreatie (wandelen, fietsen) de belangrijkste activiteit; dit betreft 56 procent van de bezoeken in Land van Cuijk, corresponderend met 3,1 miljoen wandel- en fietstochten.

- De meerderheid van de recreanten in Land van Cuijk is 45 jaar of ouder en de grootste doelgroep bestaat uit rustzoekers, mensen die de regio bezoeken om te genieten van de natuur, te fietsen of te wandelen.
- De economische betekenis van recreatie in Land van Cuijk stijgt. Zo groeide het bedrag aan toeristische bestedingen (exclusief winkelen) in de regio tussen 2014 en 2017 met bijna 5 procent, tot een totaalbedrag van €49 miljoen, en ook de bezettingsgraad van toeristische aanbieders in Land van Cuijk steeg in dezelfde periode.
- Het belang van een aantrekkelijk landschap als vestigingsvoorwaarde groeit. Bedrijven kunnen steeds lastiger menselijk kapitaal aantrekken. Een aantrekkelijke woon- en leefomgeving is daarvoor een cruciale factor.
- Op het vlak van klimaatverandering loopt het oostelijk deel van de regio risico op wateroverlast en overstrooming van de Maas, terwijl het midden en westen van de regio juist kwetsbaar zijn voor droogte. Een robuust landschap met een gezonde bodem is een voorwaarde voor een klimaatbestendige regio.
- Het beheer van het landschap in Land van Cuijk komt in de toekomst onder druk te staan. Een groot deel van het landschap wordt nu beheerd door boeren en vrijwilligers. Maar veel boerenbedrijven in de regio houden op te bestaan - in de periode tussen 2000 en 2012 zijn 370 locaties in Land van Cuijk gestopt, de verwachting is dat tot 2030 nog 420 andere locaties hun bedrijfsvoering staken. Daarnaast is de prognose dat in 2040 een kwart van de inwoners van Land van Cuijk ouder is dan 75 jaar - terwijl dit de leeftijdsgroep is met een laag vrijwilligerspercentage.
- In Land van Cuijk blijken vooral het midden en westelijke deel van de regio technisch haalbaar en financieel rendabel voor de opwekking van zonne-energie. Maar zonnevelden, met hun grootschalige en technische karakter, kunnen de kracht en de latente waarde van het kleinschalige landschap in Land van Cuijk onbedoeld onder druk zetten.

Deze ontwikkelingen roepen uiteenlopende vragen op en ontbloten verschillende kansen. Het versterken van de 'leesbaarheid' van het landschap, door het contrast en de afzonderlijke identiteit van de verschillende landschappen te versterken - het rivierdal, de terrasruggen en -vlakten, de beekdalen, het 'parelsnoer' met de kernen en de open akkercomplexen, biedt 'meekoppelkansen' met recreatie, ecologie en klimaatadaptatie. Maar wie zijn de landschapsbeheerders van de toekomst? Zet de energietransitie de waarde van het landschap in Land van Cuijk onder druk, of kan deze aangewend worden als motor voor een nieuw toekomstperspectief?

Land van Cuijk

Kaartverhaal: veerkrachtig en vitaal buitengebied

Veranderingen in de bevolkingsamenstelling, opschaling en clustering van voorzieningen en een stijgende zorgvraag roepen voor Land van Cuijk de vraag op hoe het buitengebied in de regio in de toekomst veerkrachtig en vitaal blijft.

In Land van Cuijk werkt een aantal demografische veranderingen en sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen sterk op elkaar in.

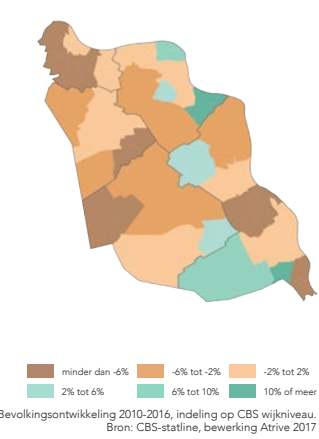
- De vergrijzing in Land van Cuijk neemt sterk toe. Het aandeel 75-plussers stijgt van 18% in 2020 naar 25% in 2040. Het buitengebied vergrijst relatief sterker dan de kernen. Dit zorgt voor een grote toename van de zorgvraag op het platteland.
- De 'ouderen van de toekomst' van Land van Cuijk - die anno 2018 tussen de 45 en 65 jaar is - woont veelal in het buitengebied van de regio, tegen het 'parelsnoer' van kernen langs de Maas aan. Voor hen zijn rust, groen en ruimte, een hecht sociaal netwerk en oud worden in eigen omgeving grote pluspunten. Maar eenzaamheid ligt op de loer, de woningen moeten toekomstbestendig gemaakt worden en voorzieningen en zorg zijn niet om de hoek.
- De beroepsbevolking krimpt van 48% in 2020 naar 44% in 2040.
- Land van Cuijk kent niet alleen een sterke ontgroening - het aandeel jongeren daalt van 15,0 procent in 2017 tot 13,5 procent in 2050, maar ook een sterke 'braindrain'. Land van Cuijk wist over de periode 2005-2015 slechts 31 procent

van de WO-afgestudeerden vast te houden en 60 procent van de HBO-afgestudeerden.

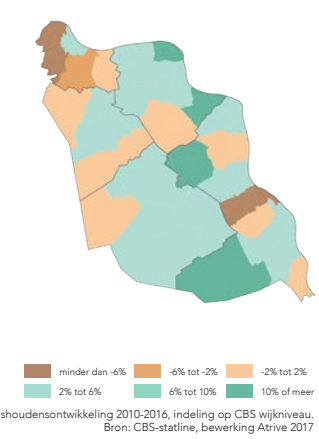
- De afstanden tot en de toegankelijkheid van voorzieningen worden relevanter. De afstand tot poliklinische zorg is voor het gehele westelijke deel van de regio een aandachtspunt.
- Leegkomend (agrarisch) vastgoed biedt kansen voor nieuwe woonvormen, dagbesteding en woonzorgcombinaties.
- Het hoogste percentage vrijwilligers bevindt zich in groep 35-45 jarigen (58%), daarna neemt het af tot 32% onder 75-plussers. In 2040 is 25% van de inwoners in Land van Cuijk 75 jaar en ouder. Het aantal vrijwilligers neemt daardoor naar verwachting drastisch af. Dit heeft grote gevolgen voor de mantelzorg. Hier loopt de druk op: van gemiddeld vier potentiële mantelzorgers per 75-plusser in 2015 tot een halvering hiervan in 2040.
- De verhuisgeneigdheid neemt af naarmate mensen ouder worden. In Land van Cuijk verhuist momenteel slechts 4 procent van de inwoners ouder dan 65 jaar.
- Met 62 procent particuliere voorraad kent Land van Cuijk een hoog aandeel eigen woningbezit. De woningvraag in Land van Cuijk bestaat daardoor niet zozeer uit een kwantitatieve vraag, maar uit een kwalitatieve vraag. Vanaf 2035 wordt in Land van Cuijk enkel nog een stijgende vraag naar geschikte woningen verwacht.

Bovengenoemde ontwikkelingen maken duidelijk dat aandacht voor de ouderen van de toekomst nodig is. Wie gaat de zorg in de regio leveren? Kan de zorg in Land van Cuijk anders georganiseerd worden, bijvoorbeeld door de inzet van robots, domotica of e-health, of door het starten van nieuwe woon-zorgexperimenten? Hoe blijft Land van Cuijk ook voor jongeren een aantrekkelijke regio, met een fijne woonomgeving en perspectief op werk?

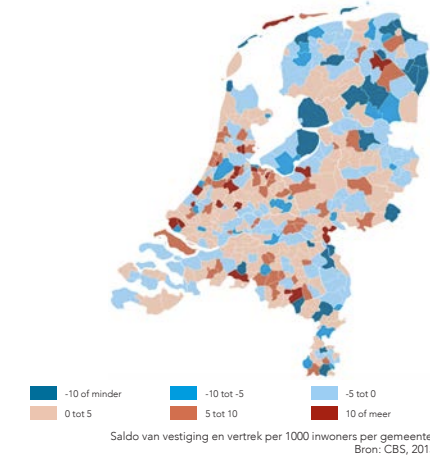
BEVOLKINGSENTWIKKELING LAND VAN CUIJK

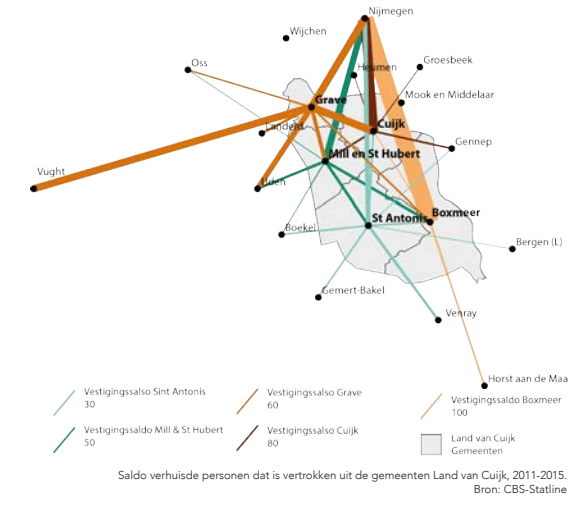
HUISHOUDENSONTWIKKELING LAND VAN CUIJK

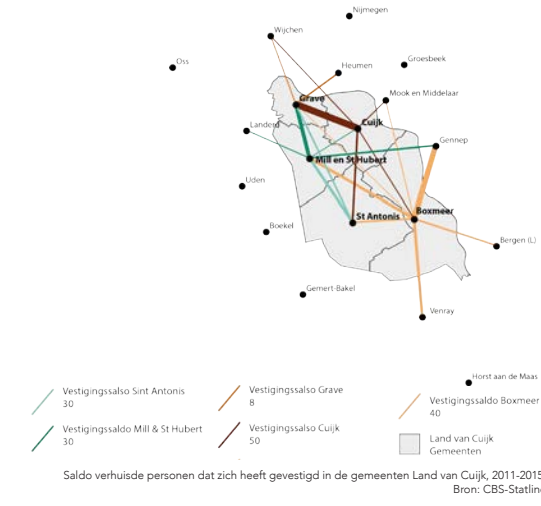
BINNENLANDS MIGRATIEOVERSCHOT

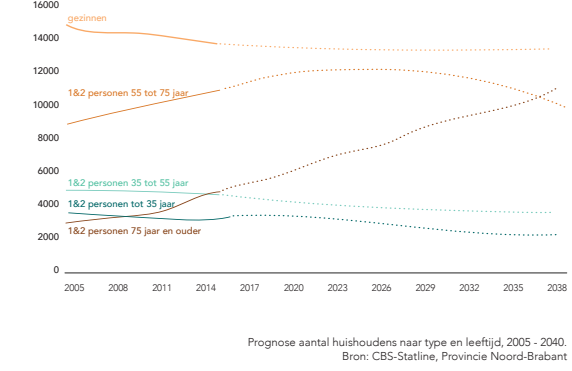
VERHUIJBEWEGINGEN VERTREK LAND VAN CUIJK

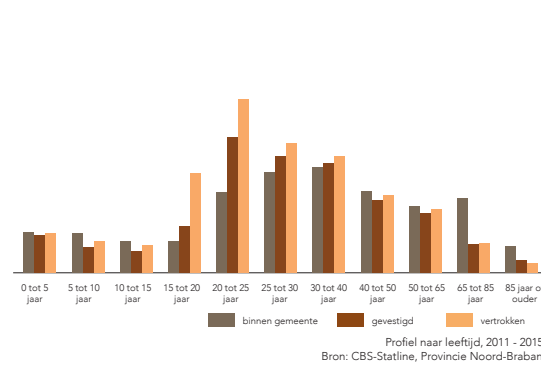
VERHUIJBEWEGINGEN VESTIGING LAND VAN CUIJK

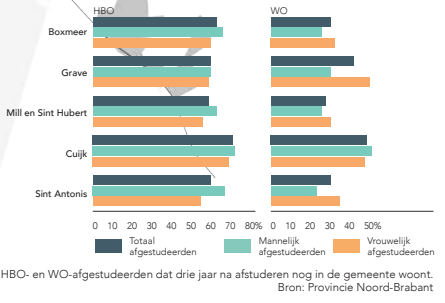
HUISHOUDENSPROGNOSE LAND VAN CUIJK

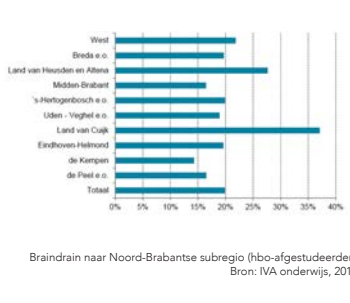
PROFIEL VERHUIZERS LAND VAN CUIJK

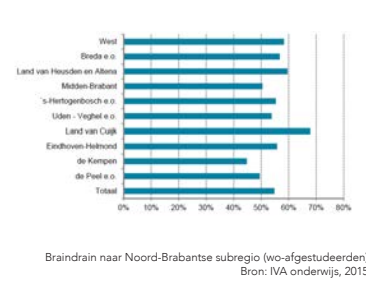
BRAINDRAIN LAND VAN CUIJK

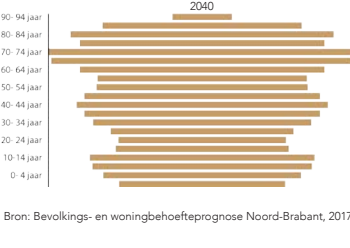
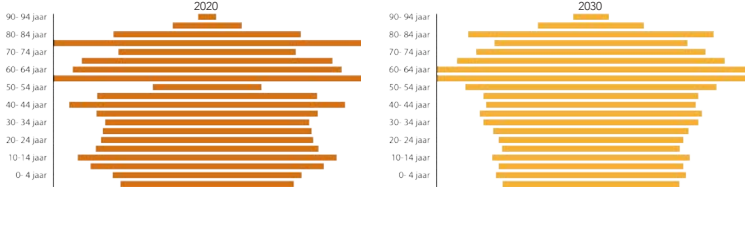
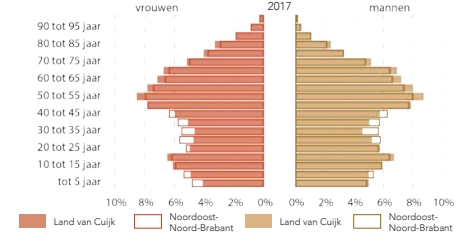
BRAINDRAIN NOORD-BRABANT HBO

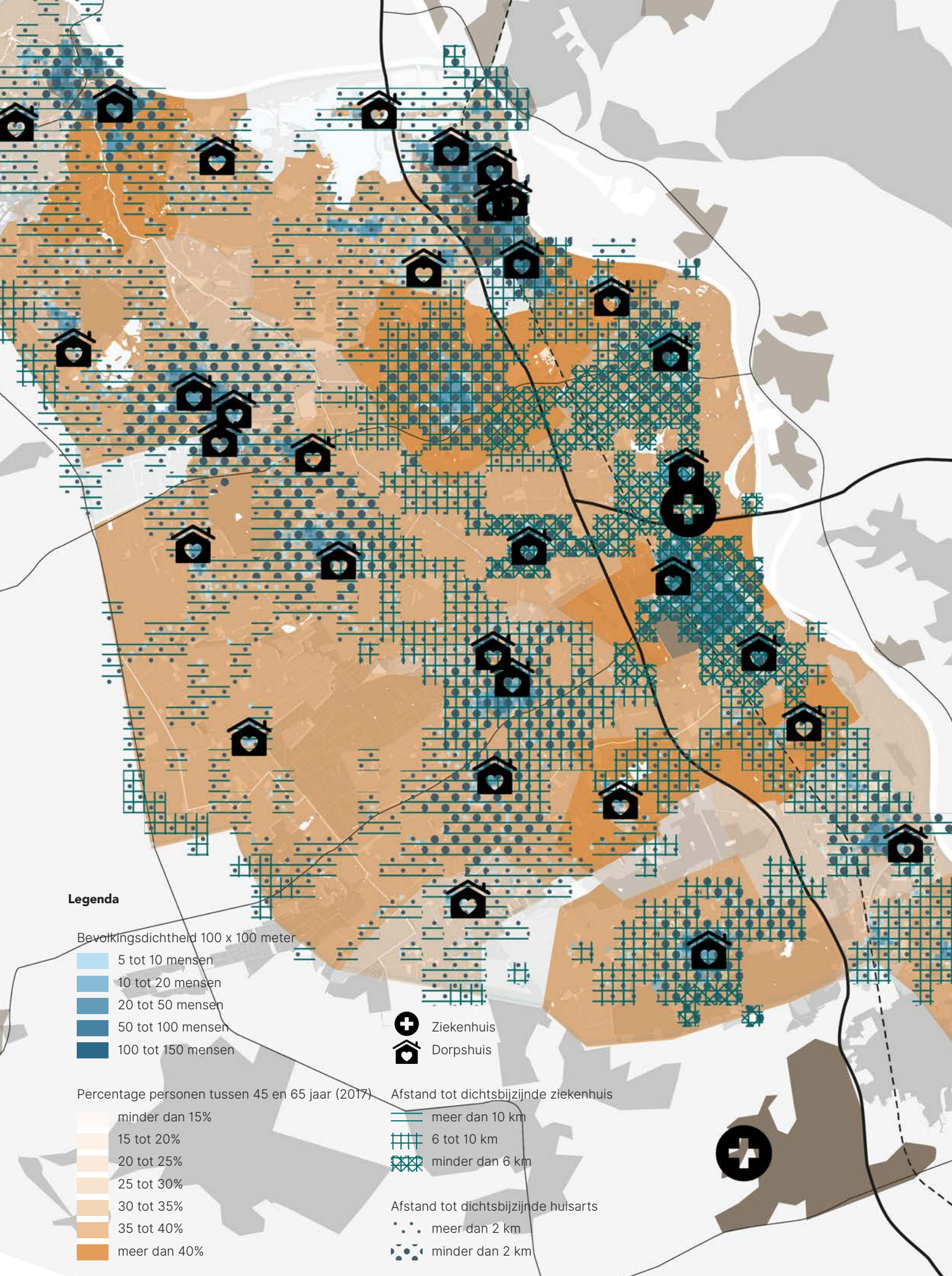

BRAINDRAIN NOORD-BRABANT WO

BEVOLKINGSPIRAMIDE LAND VAN CUIJK

Kaartverhaal - Veerkrachtig en vitaal buitengebied

Veranderingen in de bevolkingssamenstelling, opschaling en clustering van voorzieningen en een stijgende zorgvraag roepen voor Land van Cuijk de vraag op hoe het buitengebied in de regio in de toekomst veerkrachtig en vitaal blijft.

In Land van Cuijk werkt een aantal demografische veranderingen en sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen sterk op elkaar in.

- De vergrijzing in Land van Cuijk neemt sterk toe. Het aandeel 75-plussers stijgt van 18% in 2020 naar 25% in 2040. Het buitengebied vergrijst relatief sterker dan de kernen. Dit zorgt voor een grote toename van de zorgvraag op het platteland.
- De 'ouderen van de toekomst' van Land van Cuijk - die anno 2018 tussen de 45 en 65 jaar is - woont veelal in het buitengebied van de regio, tegen het 'parelsnoer' van kernen langs de Maas aan. Voor hen zijn rust, groen en ruimte, een hecht sociaal netwerk en oud worden in eigen omgeving grote pluspunten. Maar eenzaamheid ligt op de loer, de woningen moeten toekomstbestendig gemaakt worden en voorzieningen en zorg zijn niet om de hoek.
- De beroepsbevolking krimpt van 48% in 2020 naar 44% in 2040.
- Land van Cuijk kent niet alleen een sterke ontgroening - het aandeel jongeren daalt van 15,0 procent in 2017 tot 13,5 procent in 2050, maar ook een sterke 'braindrain'. Land van Cuijk wist over de periode 2005-2015 slechts 31 procent van de WO-afgestudeerden vast te houden en 60 procent van de HBO-afgestudeerden.
- De afstanden tot en de toegankelijkheid van voorzieningen worden relevanter. De afstand tot poliklinische zorg is voor het gehele westelijke deel van de regio een aandachtspunt.

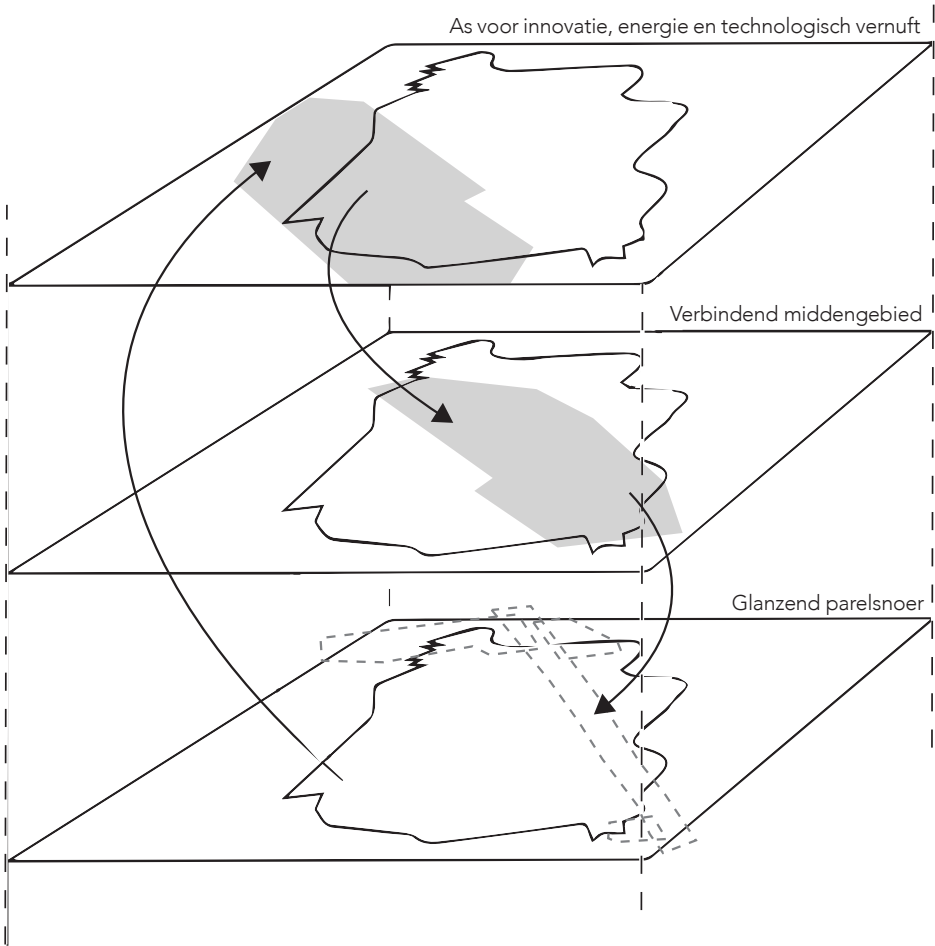
- Leegkomend (agrarisch) vastgoed biedt kansen voor nieuwe woonvormen, dagbesteding en woonzorgcombinaties.
- Het hoogste percentage vrijwilligers bevindt zich in groep 35-45 jarigen (58%), daarna neemt het af tot 32% onder 75-plussers. In 2040 is 25% van de inwoners in Land van Cuijk 75 jaar en ouder. Het aantal vrijwilligers neemt daardoor naar verwachting drastisch af. Dit heeft grote gevolgen voor de mantelzorg. Hier loopt de druk op: van gemiddeld vier potentiële mantelzorgers per 75-plusser in 2015 tot een halving hiervan in 2040.
- De verhuisgeneigdheid neemt af naarmate mensen ouder worden. In Land van Cuijk verhuist momenteel slechts 4 procent van de inwoners ouder dan 65 jaar.
- Met 62 procent particuliere voorraad kent Land van Cuijk een hoog aandeel eigen woningbezit. De woningvraag in Land van Cuijk bestaat daardoor niet zozeer uit een kwantitatieve vraag, maar uit een kwalitatieve vraag. Vanaf 2035 wordt in Land van Cuijk enkel nog een stijgende vraag naar geschikte woningen verwacht.

Bovengenoemde ontwikkelingen maken duidelijk dat aandacht voor de ouderen van de toekomst nodig is. Wie gaat de zorg in de regio leveren? Kan de zorg in Land van Cuijk anders georganiseerd worden, bijvoorbeeld door de inzet van robots, domotica of e-health, of door het starten van nieuwe woon-zorgexperimenten? Hoe blijft Land van Cuijk ook voor jongeren een aantrekkelijke regio, met een fijne woon-omgeving en perspectief op werk?

4. Toekomstperspectief

Met het inzicht in hoe bovengenoemde ontwikkelingen op het buitengebied van Land van Cuijk inwerken, komen we tot een eerste aanzet voor een samenhangend toekomstperspectief voor de regio, opgebouwd uit drie zones. Elk van deze zones heeft baat bij het perspectief van de andere twee zones, waardoor een wederkerige afhankelijkheid en synergie kan ontstaan.

As voor innovatie, energie en technologisch vernuft

As voor innovatie, energie en technologisch vernuft

Energieopwekking
(mogelijk zonne-energie)

Energieopwekking
(mogelijk wind energie)

Innovatie in circulaire
landbouw

Opbrengsten in
gebiedsfonds

KRINGLOOPLANDBOUW VIA
TECHNOLOGISCH VERNUFT

GROOTSCHALIGE, DUURZAME
ENERGIEOPWEKKING

As voor innovatie, energie en technologisch vernuft

Het gebied rond de jonge Peelontginnings is dunbevolkt en wordt gekenmerkt door de grootschaligheid van het landschap en grote intensieve veehouderijen, met name varkensbedrijven. Momenteel zijn hier stevige ambities vanuit Agro-As de Peel geprojecteerd. Kijkend naar de ontwikkelingen in de primaire sector, en zeker in de varkenssector, lijken deze Agro-As-ambities wat ons betreft onvoldoende (economische) impact en toekomstperspectief te bieden voor de gehele regio. Daarentegen zien we hier wel kansen voor boeren om de kringlooplandbouw via innovatie en technologisch vernuft zijn weg te zoeken. Daarnaast lenen de eigenschappen van het gebied - grootschalig, technisch karakter, dunbevolkt - zich bij uitstek voor het accommoderen van de energietransitie. Voor zonne-energie lijkt dit voor dit gebied momenteel lastig rendabel, vanwege de grote afstand tot koppelstations. Voor windenergie legt de nabijheid van vliegbasis Volkel het gebied op dit

moment beperkingen op. Het verdient echter de aanbeveling om hierover opnieuw met de provincie en het Rijk het gesprek te voeren en ook andere mogelijke energiebronnen te onderzoeken. Het optimaal benutten van de jonge Peelontginnings als energie-as biedt schaalvoordelen, waardoor het gebied wellicht op grotere, regionale schaal kan voorzien in het opwekken van duurzame energie.

Grootschalige duurzame energieopwekking in dit gebied kan een motor zijn voor de omslag naar kringlooplandbouw, maar vooral ook voor de ontwikkeling van de rest van de regio. Een gebiedsfonds biedt hiervoor uitkomst: een deel van de revenuen van de energieopwekking wordt in een regionaal gebiedsfonds gestort en gereserveerd voor brede maatschappelijke projecten, zoals op het gebied van nieuwe woon-zorgvormen, arbeidsmarkt, innovatieve concepten op het gebied van leefbaarheid, die bijdragen aan een toekomstbestendig Land van Cuijk.

INNOVATIES IN DE
VARKENSSECTOR

Een verbindend middengebied

GROENE EN RECREATIEVE RECREATIE

NIEUWE WOONVORMEN VOOR TOEKOMSTIGE OUDEREN

VERSTERKEN VAN CULTUURHISTORISCH LANDSCHAP

MEEKOPPELKANSSEN VOOR KLIMAATADAPTATIE

Een verbindend middengebied: een aantrekkelijk, kleinschalig landschap met aandacht voor de ouderen van de toekomst

- Kwalitatief hoogwaardig landschap
- Versterken cultuurhistorisch erfgoed
- Ruimte voor groene recreatie
- Aandacht voor wonen en zorg
- Gebiedsfonds investeert in maatschappelijke projecten

Een verbindend middengebied: een aantrekkelijk, kleinschalig landschap met aandacht voor de ouderen van de toekomst

Het middengebied - het gebied dat grofweg wordt ingeklemd tussen Peel en Maas - kenmerkt zich door een kleinschalig landschap, met een grote cultuurhistorische rijkdom en een veelheid aan kleine kernen. Kijkend naar deze landschappelijke en cultuurhistorische troeven en de groeipotentie van de recreatiesector, zien wij voor de regio grote kansen in het versterken van dit aantrekkelijke landschap. Enerzijds houdt dit in dat de 'leesbaarheid' van het landschap wordt vergroot, door het contrast en de afzonderlijke identiteit van de verschillende landschappen te versterken. Anderzijds zien we dat het inzetten op de verbinding met nabijgelegen (cultuurhistorische) landschappen, zoals de Beerse Overlaat en de Maasduinen, de regio sterker in positie brengt om de recreatieve sector te verstevigen. Hierdoor ontstaan 'sterkere' gebieden met een groter bereik in het aantrekken van recreatief publiek. Daarbij is het zaak om een slimme koppeling te maken met bestaande (en nieuwe) wandel- en fietsroutes. Ook ecologisch gezien is het verbinden van deze landschappen interessant, omdat er geschikte oost-westverbindingen ontstaan. Tegelijkertijd ontstaan er meekoppelkansen met klimaatadaptatie, door de koppeling te zoeken met (toekomstige) waterbergingsgebieden in het landelijk

gebied, waardoor ook de (bodem)biodiversiteit verbetert. Ook de kleinschalige gezinsboerderijen, die hun bedrijfsvoering verbreden met activiteiten als zorg en recreatie en baat hebben bij een aantrekkelijk en rijk cultuurhistorisch landschap, passen hier goed.

Parallel zien we de vele stoppende boeren in dit gebied, de verwachte vrijkomende agrarische bebouwing, de huidige en aanstaande vergrijzing, de afnemende beroepsbevolking en de toenemende afstand tot voorzieningen. Het inzetten van een aantrekkelijk en kleinschalig landschap biedt ook kansen om nieuwe woonvormen voor de ouderen van de toekomst te ontwikkelen, die veelal al in dit gebied wonen. Hiervoor denken we aan een variant op het knoopenconcept. Bij het vrijkomen van een middelgroot agrarisch bedrijf - die sterk vertegenwoordigd zijn in dit gebied - wordt het ensemble aan bebouwing op het erf getransformeerd tot een collectief woonzorgconcept, waarbij het collectief ook meewerkt aan het landschapsbeheer en eventueel kleinschalige recreatieve bedrijvigheid kan ontplooiën. Door het ontwikkelen van dit woonconcept te koppelen aan een sloopregeling van stallen elders in de regio ontstaat een soort 'rood voor grijs met groen-regeling'.

Een glanzend parelsnoer

Een glanzend parelsnoer: complete kernen met aandacht voor de beroepsbevolking

- Inzet op innovatie en goede werkgelegenheid
- Complete kernen met voorzieningen voor hele regio
- Uitstekende bereikbaarheid
- Goede aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt
- Gebiedsfonds investeert in sterk vestigingsklimaat

ATTRACTIEF LANDSCHAP VOOR
AANTREKKELIJK VESTIGINGSKLIMAAT

SAMENWERKING MET
KENNISINSTELLINGEN

WOONMILIEUS EN
VOORZIENINGEN
GERICHT OP JONG
TALENT

VERBETEREN VAN ONTSluiting
EN BEREIKBAARHEID

Een glanzend parelsnoer: complete kernen met aandacht voor de beroepsbevolking

De kralenketting met middelgrote kernen zoals Cuijk en Boxmeer vormt een belangrijke economische as voor de toekomst. Hier bevinden zich grote, innovatieve bedrijven - wereldspelers in hun marktsegment - zoals Marel Poultry, MSD, Hendrix Genetics, Trouw Nutricion en Danone Nutricia. Waar de werkgelegenheid in de primaire sector de komende jaren verder zal afnemen, zit hier juist de groei voor de regio. De secundaire en tertiaire sector die zich hier bevindt, heeft ook een sterkere blik naar buiten, in de zin dat er samenwerkingen plaatsvinden met kennis- en onderwijsinstellingen in Nijmegen, Wageningen, Den Bosch en Eindhoven. Wij zien daarom grote kansen voor de regio door de focus qua economische ambities te verleggen van de Agro-As de Peel naar dit parelsnoer. Hiervoor is het wat ons betreft zaak om het vestigingsklimaat van dit parelsnoer verder te verbeteren. Dit zit hem deels in het verbeteren van de ontsluiting en bereikbaarheid bij toekomstige ontwikkelingen, maar ook in een betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt in de regio, in het bieden van goede woonmilieus voor jongere werknemers en een goed voorzieningenniveau - dat de hele regio bedient - in

deze middelgrote kernen. Juist in de combinatie van het aanbieden van een baan én een woning liggen om kansen om jongeren - die nu lastig een geschikte woning kunnen vinden - te binden aan de regio. Voor een veerkrachtige regionale arbeidsmarkt is niet alleen het aantal banen in een regio van belang, maar ook de beschikbaarheid van banen die vergelijkbare kennis en competenties vragen. Zo kunnen medewerkers makkelijk - zonder omscholing - bij andere bedrijven in de regio aan de slag, wat de economische toekomstbestendigheid vergroot. Overigens is een attractief landschap een niet te onderschatten factor voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bedrijven en werknemers.

Dit parelsnoer zal in de toekomst niet alleen belangrijk zijn voor de economie en werkgelegenheid, maar ook breder voor de vitaliteit en veerkracht van Land van Cuijk. Het is daarvoor belangrijk om in te zetten op complete kernen met een goede aansluiting op de woonvraag en met een breed en complementair aanbod aan voorzieningen, zowel op het vlak van onderwijs, zorg en cultuur. Zo kan vanuit deze sterke kernen de vitaliteit van het naastgelegen buitengebied mede geborgd worden.

Handelingsperspectief en instrumentarium

Ontwikkelingsfonds Platteland Barneveld

Bij bouwprojecten of andere ruimtelijke ontwikkelingen zoals bijvoorbeeld functieverandering wordt een bijdrage gestort in het Ontwikkelingsfonds. De bijdragen zijn afkomstig van de gemeente zelf, maar ook van particulieren en bedrijven. Met het geld worden verbeteringen in het buitengebied bekostigd. Via onder meer het functieveranderingsbeleid en het beleid voor nieuwe landgoederen wordt de sloop van overtollige gebouwen en het opheffen van agrarisch gebruik, gecombineerd met het realiseren van diverse vormen van nieuwe ruimtelijke kwaliteit. Hierdoor ontstaat ruimtelijke en maatschappelijke winst. Dit gebeurt op de locatie en door investeringen in de kwaliteit van het buitengebied. De middelen moeten aan meerdere doelen en thema's worden besteed. Zo ontstaat er een evenwichtig programma voor ontwikkeling van het platteland.

Gebiedscoöperatie IJsseldelta

De Gebiedscoöperatie IJsseldelta is een samenwerking van bewoners, ondernemers en belangenorganisaties onder andere op het gebied van natuur, landbouw, landschap, toerisme en recreatie, en energie en duurzaamheid. De coöperatie werkt samen aan vitale dorpen, versterking van natuur en landschap, een duurzame landbouw en een gezonde regionale economie. Ze vormen de gebiedsontwikkelings- en samenwerkingspartner voor overheden, financiers, investeerders, gebiedspartijen en particuliere initiatiefnemers. De coöperatie heeft geen winstoogmerk en streeft efficiëntie en meerwaarde voor haar leden na. De leden financieren de coöperatie; zij zijn daarmee tevens aandeelhouders en de 'baas' over de coöperatie.

Bovengenoemde analyse en toekomstperspectief werpen een andere blik op de regio. Tegelijkertijd roept deze toekomstblik ook vragen op en brengt hij uitdagingen met zich mee. Enerzijds betreffen deze uitdagingen de manier waarop partijen in de regio met elkaar samenwerken: dit toekomstperspectief vraagt om een initiatiefnemende en sturende overheid die in coalitie met andere partijen aan gedeelde, gemeenschappelijke doelen werkt. Anderzijds is wellicht nieuw instrumentarium nodig om het toekomstperspectief een stap dichterbij te brengen. In bovengenoemd toekomstperspectief stippen we kort enkele denkrichtingen aan om hieraan vorm te geven: een regionaal gebiedsfonds, een rood-voor-grijs-met-groen-regeling en een programma om het vestigingsklimaat te versterken.

Hieronder noemen we een aantal uiteenlopende referenties en bouwstenen - financieringsmodellen, samenwerkingsarrangementen en sturingsprincipes - die hiervoor houvast bieden. Alle genoemde bouwstenen omvatten bestaand instrumentarium - de vernieuwing zit hem in de combinatie van de mechanismen en principes.

REGIONAAL GEBIEDSFONDS LAND VAN CUIJK

Een regionaal gebiedsfonds biedt diverse publieke, private en maatschappelijke partijen in Land van Cuijk de mogelijkheid om hun middelen te bundelen en deze in te zetten voor het gemeenschappelijk en integraal ontwikkelen van de regio. Het koppelen van een regionaal gebiedsfonds aan grootschalige duurzame energieopwekking - waarbij een deel van de revenuen in het fonds belanden - biedt een kansrijke basis om het fonds te vullen. Het regionaal gebiedsfonds voor Land van Cuijk wordt gereserveerd voor verschillende (maatschappelijke) projecten in de hele regio, zoals het ontwikkelen van nieuwe woon-zorgvormen in het kleinschalig middengebied, het inzetten op een goede

aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt in de regio en het doorontwikkelen van een goed aanbod in toerisme en recreatie. Maar ook de omslag naar kringlooplandbouw behoort nadrukkelijk tot de doelen van het fonds.

Een gebiedsfonds kan op verschillende manieren vorm krijgen. Bijvoorbeeld door oprichting van een gebiedscoöperatie waarin publieke en private partijen samenwerken om - op basis van een gedeelde visie en gezamenlijke businesscase - het gebied te versterken. Ook kan gedacht worden aan een 'Gebieds-VvE' waarin eigenaren in een regio gezamenlijk bijdragen aan het beheer en onderhoud van het gebied. Daarnaast biedt samenwerking met het Rijk en de provincie Noord-Brabant via een Regiodeal mogelijkheden om een gebiedsfonds verder vorm te geven. Ten slotte is er de 'Streekrekening'. Dit is een specifieke bancaire product waarmee de bank een bonus over de rente op deze rekening verstrekt die rechtstreeks in een gebieds- of streekfonds kan worden gestort. Dit is een voorbeeld van een fondsenwervend instrument om een gebiedsfonds te voeden.

In de verkenning naar mogelijkheden om een gebiedsfonds te starten is het van belang om de juridische aandachtspunten scherp in beeld te hebben en te onderzoeken welke privaatrechtelijke samenwerkingsovereenkomsten mogelijk zijn om gezamenlijk de plannen uit te voeren. De nieuwe Omgevingswet definieert opgaven breder en hierin is omgevingskwaliteit een belangrijk uitgangspunt. Dit biedt aanknopingspunten om de uitgaven van gebiedsfonds niet alleen vanuit de ruimtelijke en planologische hoek te benaderen maar dit breder te trekken richting maatschappelijke thema's. Daarnaast biedt de nieuwe wet meer mogelijkheden om lokaal af te kijken en zo maatwerkoplossingen mogelijk te maken.

Windfonds Wieringermeer

Het samenwerkingsverband Windkracht Wieringermeer bestaat uit Nuon (samen met 27 agrariërs), Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) en de Vereniging van Windturbine-eigenaren Noord-Holland, groep Wieringermeer (VWNH). Dit samenwerkingsverband heeft een fonds in het leven geroepen waarin zij ieder jaar € 100.000 storten. In het bestuur zitten afgevaardigden van de omgeving en de initiatiefnemers. Insteek van dit windfonds is: geld zonder voorwaarden investeren in de omgeving. Bewoners en maatschappelijke instellingen binnen een straal van 3,5 kilometer rondom de Wieringermeerpolder kunnen initiatieven indienen die voor financiering in aanmerking komen. Hieraan zijn geen voorwaarden verbonden. Het bestuur bepaalt welke initiatieven gefinancierd worden en licht deze keus toe. Een Raad van Toezicht met overheden en initiatiefnemers controleert het bestuur.

Omgevingsfonds Nijmegen-Betuwe

Windpower Nijmegen is een energiecoöperatie door en voor burgers. De coöperatie neemt het heft in eigen handen door zelf duurzame en lokale energieprojecten op te zetten en doneert voor elke opgewekte MWh één euro aan het omgevingsfonds. Afhankelijk van de wind levert dat per jaar ongeveer € 24.000 op. Het omgevingsfonds verstrekt subsidies voor projecten en initiatieven op het gebied van leefbaarheid, duurzaamheid, energiebesparing, duurzame energie en sociale samenhang. Elke twee jaar is er een subsidieronde. Het fonds richt zich specifiek op de vier woongebieden rond het windpark. De gesubsidieerde projecten kunnen gericht zijn op inwoners uit meer dan één van de vier kernen. Projecten kunnen ook voor één kern subsidie krijgen. Het streven is om op de lange termijn elke woonkern evenveel subsidie te geven.

ROOD-VOOR-GRIJS-MET-GROEN-REGELING

Om de transformatie van het kleinschalig middengebied te ondersteunen denken we aan een ‘rood-voor-grijs-met-groen-regeling’. Deze regeling draagt bij aan het opruimen van overtollig leegstaand agrarisch vastgoed, stimuleert de ontwikkeling van nieuwe woon(-zorg)concepten en borgt het beheer en onderhoud van het landschap. Dit met als doel om het kleinschalig landschap aantrekkelijk te houden en de ouderen van de toekomst passende woonvoorzieningen te bieden.

Hoewel deze regeling momenteel in deze vorm nog niet bestaat zijn er wel voorbeelden van vergelijkbare regelingen die helpen bij het verkennen van dit principe. Denk aan vereveningconstructies zoals een Ruimte-Voor-Ruimte-regeling waarbij de sloop van agrarisch opstal gefinancierd wordt door de uitgifte van bouw kavels elders in de provincie. Dit komt de ruimtelijke kwaliteit ten goede. Het onderdeel ‘grijs-met-groen’ binnen deze regeling zou verder invulling kunnen krijgen via samenwerkingsverbanden tussen grondeigenaren en omwonenden die gezamenlijk zowel private taken uitvoeren (zoals landbouw, zorg of verkoop aan huis) als een aantal publieke taken op zich nemen, zoals natuur-, landschaps- en waterbeheer, maar wellicht zelfs ook uitvoering geven aan klimaatadaptieve maatregelen.

Tijdelijke erfpacht als financieringsmiddel

Deze nieuwe financieringsvorm is recent besproken in het kader van de klimaat Tafels. Een aantal gemeenten wil zelf de verduurzaming van particuliere woningen gaan financieren. Zij willen huiseigenaren de mogelijkheid bieden de grond onder hun huis te verkopen aan de gemeente. Met de opbrengst kan de huizenbezitter dan bijvoorbeeld een warmtepomp aanschaffen en het huis isoleren. De eigenaar van het huis huurt de grond vervolgens van de gemeente totdat hij de lening heeft afgelost. Op dat moment krijgt hij de grond in eigendom terug. Deze constructie is in wezen een vorm van tijdelijke erfpacht. Zo’n erfpachtconstructie vereist de medewerking van de bank of verzekeraar waarbij de huizenbezitter zijn bestaande hypotheek heeft afgesloten. Deze kredietverstrekker bezit immers ook het hypotheekrecht op de grond. De huiseigenaar kan de kavel waarschijnlijk niet zonder toestemming aan de gemeente verkopen. Dit financieringssysteem zou in Land van Cuijk ingezet kunnen worden om de transformatie van agrarisch vastgoed tot collectieve woon-zorgconcepten te financieren.

Pilot Rabobank herfinanciering

De Rabobank overweegt in 2019 een pilot te starten met melkveehouders die zeer goed scoren op biodiversiteit, natuur en milieu. Die ondernemers krijgen een herfinanciering met een rentekorting. Rabobank is in gesprek met de Council of Europe Development Bank (CEB, de Ontwikkelingsbank van de Raad van Europa) om de voorwaarden voor ‘groene financiering’ aangepast te krijgen. CEB geeft in principe geen geld voor herfinanciering van bestaande bedrijven. Een lager rentetarief zou dan als staatssteun te interpreteren zijn. Maar wanneer boeren in biodiversiteit investeren valt dit ook te interpreteren als een nieuw bedrijf dat op dezelfde plek gaat ondernemen. In afwachting van een besluit door de CEB start Rabobank een pilot met 50 melkveehouders, in samenwerking met de provincie Drenthe en FrieslandCampina.

Rood Voor Rood regeling Overijssel

De provincie Overijssel wil het platteland een oppepper geven door middel van een Rood-Voor-Rood-regeling. Deze regeling heeft als doel om het mooie van het platteland te bewaren en te versterken; de sloop van lelijke schuren en het terugbouwen van een aantrekkelijk gebouw. Voorwaarden zijn de sloop van minstens 850 m² schuren (of stallen), een deel van eigen grond wordt gebruikt voor een nieuw huis. Hierbij wordt uitgegaan dat de waarde van het erf stijgt en dat daarmee de sloop gefinancierd kan worden. De waarde moet gebruikt worden voor landschapsverbetering. Denk hierbij aan de aanleg of onderhoud van een houtwal, plaatsing van een landhek en gekloofde eikenhouten palen rondom weilanden.

Rood-Voor-Groen-regeling Noord-Brabant

Op basis van ‘rood-voor-groen’ staat het streekplan stedelijke (rode) functies toe in het buitengebied in ruil voor een aanmerkelijke verbetering van de groene kwaliteiten van het buitengebied. Eén van de rood-voor-groen mogelijkheden heeft betrekking op nieuwe landgoederen. Hierbij gaat het om toestaan van een beperkt aantal wooneenheden (nieuw rood) in het buitengebied in ruil voor een aanzienlijke hoeveelheid nieuw groen waarbij een kwaliteitsimpuls uitgangspunt is. Het rood en groen vormen samen het nieuwe landgoed. Met de opbrengsten uit deze woningbouw mogelijkheden willen gemeente en provincie projecten, gericht op de landschappelijke kwaliteit, in het buitengebied financieren. De provincie gaat de opbrengsten inzetten voor de sanering van de intensieve veehouderij.

VERBETERING VESTIGINGSKLIMAAT

Om het parelsnoer aan kernen als goede economische drager onder de regio te behouden en te versterken is het zaak om het vestigingsklimaat te verbeteren. Enerzijds betreft dit vestigingsklimaat de aantrekkelijkheid voor bedrijven, waardoor huidige bedrijven in de regio willen blijven en hier willen investeren en nieuwe bedrijven mogelijk aangetrokken worden. De aanwezigheid van deze bedrijven is een onderlegger voor de regionale werkgelegenheid in Land van Cuijk en daarmee van groot belang voor de toekomst. Anderzijds betreft het vestigingsklimaat de aantrekkelijkheid voor (jonge) inwoners om hier te blijven of te komen wonen. Daarvoor is een goed en bereikbaar regionaal voorzieningenniveau van betekenis, evenals een beschikbaar en passend woningaanbod. Het labelen van vrijkomende woningen voor jongeren kan daarvoor behulpzaam zijn, of de combinatie van het aanbieden van een baan en passende woning.

Kijkend naar de succesfactoren van innovatiemilieus valt op dat voor een goed vestigingsklimaat voor bedrijven de combinatie tussen de lokale dynamiek en internationale netwerken van groot belang is: *local buzz* en *global pipelines*. Voor een uitmuntende lokale dynamiek is de fysieke ontmoeting tussen werknemers van verschillende bedrijven cruciaal. Co-locatie, zoals op campussen gebeurt, werkt hierbij bevorderend. Ook *communities* en fysieke knooppunten als co-werkplekken spelen een belangrijke rol in het bevorderen zowel informele ontmoeting als samenwerking. De *global pipelines* gaan in essentie om internationaal contact tussen mensen, waarbij bereikbaarheid uiteraard een sterke rol speelt. Beide aspecten zijn reeds vertegenwoordigd in Land van Cuijk, maar kunnen nog verder uitgebouwd worden.

Een ander belangrijk aspect is een ambitieus ondernemend ecosysteem. Dit is bij voorkeur divers, met een sterke wisselwerking tussen grotere en kleinere bedrijven. Een klimaat met veel ruimte voor start-ups biedt kansen. Experimenten zijn nodig om uiteindelijk baanbrekende innovaties en nieuwe toepassingen te realiseren. Zo kunnen succesvolle start-ups uitgroeien tot succesvolle bedrijven, ook kan de kennis over geslaagde en mislukte experimenten van waarde zijn voor grotere bedrijven en daar aanzetten tot eigen innovatie.

Een bekende formule voor een sterk vestigingsklimaat is de *triple helix*. Dit betreft een samenwerking tussen ondernemingen, onderwijs en overheid, waarin kennis ontwikkeld, gedeeld en toegepast wordt. Inmiddels wordt de *triple helix* regelmatig opgewaardeerd tot een *quadruple helix*, waarin ook het maatschappelijk middenveld, de *civil society*, onderdeel is van de samenwerking. In de *quadruple helix* wordt daarnaast expliciet de verbinding gezocht met maatschappelijke vraagstukken (uit de regio). Het betrekken van bewoners, sociale ondernemers en burgerinitiatieven bij de ontwikkeling van nieuwe kennis en innovaties blijkt een steeds grotere rol te spelen.

Healthy Ageing Campus, Groningen

De Healthy Ageing Campus in Groningen is een voorbeeld van een *quadruple helix* samenwerking. Hierin is het grootschalige onderzoeksprogramma LifeLines van grote waarde. Daar nemen 165.000 mensen uit de noordelijke provincies aan deel, van wie 30 jaar lang de gezondheid gevolgd wordt. Het trekt topacademici aan en bedrijven, die graag gebruik maken van de kennis van deze academici. En waar met living labs in de praktijk geëxperimenteerd wordt met innovaties, kan het nodig zijn om draagvlak te hebben in de samenleving, om zo creatieve ondernemers, bewonerscollectieven of potentiële gebruikers bij het experiment te betrekken. De healthy ageing campus voegt zich in de regio op een manier die past bij de dynamiek in een gebied en op een manier die behapbaar is.

Smart Hub Achterhoek

Smart Hub is een platform waarin meer dan 100 Achterhoekse bedrijven samenwerken aan het aantrekken van jong talent. Veel Achterhoekse werkgevers zijn wereldmarktleider en toonaangevend in hun branche. Toch kent het grote publiek ze vaak niet. Smart Hub ontsluit een grote hoeveelheid vacatures, werkt aan de bekendheid bij universiteiten en hogescholen, biedt talentprogramma's aan voor trainees en afgestudeerden, helpt bij het vinden van een goede woonplek in de regio en deelt ervaringen van andere jonge talenten die hun plek in de regio gevonden hebben.

Bronvermelding

1	Bron: Braindrain in Noord-Brabant, IVA Onderwijs, 2015
2, 3	Bron: PBL, zorg om banen in de ouderenzorg, 2018
4	Bron: CBS Statline, landbouwtelling 2018, aantal varkensbedrijven [https://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=80781NED&D1=83-119,135&D2=0,218,237,316,469,584&D3=8,10,14,l&HDR=G1,G2&STB=T&VW=T]
5	Bron: PBL/Compendium voor de Leefomgeving, www.clo.nl/nl018916 , vermistende depositie in mol stikstof per hectare per jaar, 2016
6	Bron: De bodembiodiversiteit betreft de som van het aantal organismen, soorten en processen. Bron: Bodematlas provincie Noord-Brabant
7	Bron: CBS, trendrapport toerisme, recreatie en vrije tijd, 2018
8	Bron: WUR/Compendium voor de Leefomgeving, www.clo.nl/nl125807 , recreatie in groenblauwe gebieden, 2006-2015
9, 10, 11	Bron: Economische betekenis toerisme en recreatie in regio Land van Cuijk, één-meting (2017)
12	Bron: Spot on: het landschap als vestigingsvoorwaarde. RCE (2017)
13	Bron: Agribusiness & food is tevens een van de belangrijkste speerpunten op de agenda voor grensoverschrijdende samenwerking tussen Goch, Land van Cuijk, Top van Limburg, Weeze.
13	Bron: CBS Statline, landbouwtelling, 2018
15	Bron: Agrimatie, 2016
16	Bron: Innovatieve Hotspot Agrifood Land van Cuijk, 2018
17	Bron: Economische betekenis toerisme en recreatie in regio Land van Cuijk, één-meting (2017)
18	Bron: LISA
19, 22, 24 - 26	Bron: Regionale woningmarktstrategie van het Land van Cuijk, 2018
20	Bron: Ruimte voor de toekomst van het landelijk gebied, WUR, 2015
21	Bron: Trendverkenning demografische transitie Noord- Limburg. RUIMTEVOLK. 2017
23	Bron: Aan de andere kant van de schutting: Inspelen op de toenemende vraag naar vrijwillige inzet in het lokale sociaal domein (tussenrapportage). Universiteit voor Humanistiek. 2018

RUIMTEVOLK

